

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
Sistematiik Felsefe ve Mantık BİLİM DALI

JEAN-PAUL SARTRE

ve

SAHİCİLİK ETİĞİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Danışman

Prof.Dr. Ahmet CEVİZCİ

Cem GENÇLER

BURSA 2005

TC.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

..... ait .....

..... adlı çalışma, jürimiz tarafından
..... Anabilim / Anasanat Dalı,
..... Bilim Dalında Yüksek Lisans/ Doktora/
Sanatta Yeterlik tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan .....
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

İmza

Üye (Danışman).....
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

İmza

Üye.....
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

İmza

Üye.....
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

İmza

Üye.....
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

ÖZET

Bu çalışmada, sahicilik kavramının varoluşçu düşünce tarihinde farklı felsefecilerde aldığı anlamlar saptanmış ve bu düşünürlerden biri olan Jean-Paul Sartre'in "Sahicilik Etiği"nin günümüz insanının etik sorunları için bir çözüm yolu olup olamayacağı tartışılmıştır. Sahici olmak kavramı, düşünürün ontolojisindeki "kaygı", "Tanrı'nın yokluğu", "umutsuzluk", "kişiler arası ilişkiler" kavramlarından yola çıkılmak suretiyle incelenmiş, kavramların bir etik teori oluşturma yolunda nasıl inşa edildiği analiz edilmiştir. Yapılan çalışma sonucunda, birey değerlerinin olumsal, bireysel ve sadece o kişi için seçildiği görülmüştür. Bireyin diğer bireylerle sürekli toplumsal bir ilişki oluşturabilecek bir yönetime dair en ufak bir umudu yoktur. Çünkü diğerleri ile kaçınılmaz bir ihtilaf halindedir ve kendisinin mi yoksa diğerlerinin mi birbirlerine karşı doğal hakları ve görevleri olduğu konusunda varabileceği bir yer yoktur. Bir toplumda yaşamak isteyen her birey, her şeyin ve herkesin eşit derecede "fazlalık" olmasını istemeyebilir. Bundan dolayı varoluşçuluk için düzenli bir toplum yaşamında rasyonel bir yol yoktur. Geriye kalır görünen tek kural her bireyin kendini kurtarmasıdır. Bunu da, o kendi özgür yaşantısını seçerek yapar.

ABSTRACT

In this study, the meaning of being authentic has been identified in the different philosophers of the existentialist history. The discussion of the thesis is if "Sartre's Ethics of Authenticity" is a solution to the ethical problems of modern individual. Being authentic concept of Sartre, has been studied in the light of "anguish", "forlornness", "despair" and "intersubjectivity" concepts of the philosopher. These concepts have also been analysed to find out how to build an ethical theory. At the end of the study, it has been found out that; values are contingent and personal, chosen by the individual for himself only. Individual has no method that he could hope to establish a social relation with others. Because he is in an inevitable conflict with others and could not argue that either he or others had natural rights towards each other. The individuals in a society cannot wish that everyone is equally "de trop". Therefore, there is no rational way open to existentialism to order life in society. What seems remaining, each must save himself, by choosing his own life of freedom.

ANAHTAR SÖZCÜKLER (KEY WORDS)

sahicilik (*authenticity*)
kötü niyet (*bad faith*)
kaygı (*anguish*)
Tanrı'nın yokluğu (*forlornness*)
umutsuzluk (*despair*)
utanç (*shame*)
fenomenoloji (*phenomenology*)
spontanlık (*spontaneity*)
kendinde-varlık (*being-in-itself*)
kendisi-için-varlık (*being for itself*)
ego (*ego*)
fazlalık (*de trop*)
ciddiyet ruhu (*spirit of seriousness*)
olgusallık (*facticity*)
öznelerarasılık (*intersubjectivity*)

ÖNSÖZ

Yaşadığımız yüzyıl, her türlü bilginin çok daha hızlı şekilde insanlara ulaştığı, özgürlüklerin, yaşam standartlarının ve de süresinin çok değil elli yıl öncesine kıyasla dahi çok daha yukarda olduğu bir çağ. Topyekün savaşılarından ya da bulaşıcı hastalıklardan insanlar uzun süredir artık ölmüyor belki, ama onları çağa yakışır bir birey olmaktan çıkaracak yeni bir bulaşıcı hastalık da hızla yayılıyor. Bu, değer yargılarımızın iletişim olanakları ile birlikte hızla farklılaşması ve modern bireyin etik açmazlar ile daha sık karşılaşır hale gelmesi durumudur.

Yüzyılın başında da benzer sorunların olduğu söylenebilir. Doğrudur ve bir çok düşünür de bu sorunlara çözüm aramıştır. 21. yüzyıl bireyini oluşturan arka planda da bu düşünürlerin katkısı büyüktür. Fakat ne olmuştur da, modern birey gitgide yalnızlaşmış ve öteki ile olan anlaşmasını ihlal ettiğini içten içe duyumsar hale gelmiştir? Acaba arka planda yer alan kuramcılardan birisi bir noktada hata mı yapmıştı?

Bu bağlamda, yapılması planlanan bu çalışmada temel olarak cevap aranacak soru şudur;

Sartre'da bütün anlamları veren bilinç ise, bizim seçtiğimiz değerlere, bunlar her ne olursa olsunlar, dilediğimiz anlamı verebileceğimiz sonucu çıkar mı? Sahicilik etiği modern bireyin etik sorunları için bir kurtuluş reçetesi olabilir mi?

Bu sorulara yanıt ararken emeği geçen danışman hocam Prof. Dr. Ahmet CEVİZCİ'ye teşekkürü borç bilirim.

Bursa, 20 Eylül 2005

Cem GENÇLER

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
ANAHTAR SÖZCÜKLER (KEY WORDS)	V
ÖNSÖZ	VI
İÇİNDEKİLER	VII

GİRİŞ

SAHİCİLİK KAVRAMI	1
VAROLUŞÇU ETİK VE SAHİCİ VAROLUŞ ŞEKİLLERİ	4

1. BÖLÜM

1. ÖTEKİ ZİHİNLER	10
1.1. Yeni Bir Zihin Kavramı	10
1.2. Descartes' in Beden ve Zihin Ayrımı	10
1.3. Cogito Ergo Sum	12

2. BÖLÜM

2. SARTRE ONTOLOJİSİNİN TEMELLERİ	15
2.1. Kendinde-varlık ve Kendisi-için-varlık Arasındaki Fark	15
2.2. Husserl Fenomenolojisi	15
2.2.1. Yönelimsel Analiz	15
2.2.2. Eidetik Analiz	16
2.2.3. Taklit.....	17
2.2.4. Kendini Aldatma ve Refleksivite.....	19
2.3. Brentano'nun Yönelimsellik Görüşü.....	20
2.4. Spontanlık	24
2.5. Ego	24
2.6. Kendinde-varlık (Öz Varoluştan Önce Gelir).....	27
2.7. Sartre'in Descartes'ı Eleştirisi.....	29

2.8. Sartre'in "Varoluş Özden Önce Gelir" Kavramını İnşaası	30
2.9. Kendisi-için-varlık (Varoluş Özden Önce Gelir)	31
3. BÖLÜM	
3. SARTRE ONTOLOJİSİNİN TEMEL KAVRAMLARI	34
3.1. Kaygı	34
3.2. Tanrı'nın Yokluğu, Terkedilmişlik	35
3.3. Umutsuzluk	37
3.4. Utanç	39
3.4.1. Öteki	39
3.4.2. Kişiler Arası İlişkiler	40
4. BÖLÜM	
4. KÖTÜ NİYET (SAHİCİ OLMAMAK)	42
4.1. Özgürlük Fikri	47
SONUÇ	56
KAYNAKLAR	60
ŞEKİLLER	61

SAHİCİLİK KAVRAMI

Sahicilik, varoluşçu felsefede kullanılan teknik bir terimdir. Bu düşünceye göre fiziksel dünyada yaşayan birey, onu etkileyen bir takım dış baskıların altındadır.

Birey ya kendini etkileyen çevrenin onu yönlendirmesine izin vermeli ya da kendi hayatını nasıl yönlendireceğine yine kendisi karar vermelidir. Çünkü insan hayatında varoluşçu düşünceye göre başlangıçta verilmiş bir anlam ya da hedef yoktur. Kişi hedeflerini ve projelerini kendisi oluşturmalıdır.

Sahici olmak demek kişinin kendisine dürüst olması demektir. Ama bunu yapabilmek kolay değildir. Bireyler kendi hayatlarını belirleyecek hedeflerini oluşturmada bir çok etkenin altında kalırlar. Bunlar, kişinin almış olduğu eğitim, toplum tarafından belirlenmiş olan kurallar, düzenlemeler ve yine toplumun insan hayatına yüklemiş olduğu basmakalıp anlamlardır.

Bizi oluşturan, almış olduğumuz bu kültürü benimsememiş olabiliriz. Fakat bu, insan kültürünü oluşturan ortak unsurları gözardı etmemiz anlamına gelmez. Çünkü, bireyin kendisini yönetir hale gelebilmesi demek olan "otonom olmak", onun önce kendisi olmasını sağlayan şartları anlayabilmesi ve o şartların içinden geçip ortaya çıkması demektir. (Bir başka deyişle otonom olmadan önce konformist bir birey olmak anlamına gelir.) Ancak kendimizi oluşturan şartları iyi analiz edip anlarsak, onlara direnç gösterip, onları aşabiliriz. (Şekil I)

Şekil I

Bu konudaki düşünürlerin sahicilik için üzerinde anlaştıkları ortak noktalar şunlardır:

- Sahicilik, kişinin kendine özgü bir hayat hedefine sahip olmasıdır.¹

Kendine özgü olmak zordur. Çünkü birey; sosyal baskılar altında sahici olmadan yaşar. Bunu zorlaştıran bir başka etken de bireyin karakteridir. Sahici olmak, diğer insanlar ve hatta şeyler arasında, bireyin kendini bütünüyle radikal ve yeni bir biçimde algıladığı devrimsel bir durumdur.

Düşünürlerin bir başka ortak fikri, Sahiciliğin:

- Kişinin kendi bilgisini gerektirmesidir.²

Bu, bireyin diğer bireylerle ilişkisini kesin bir şekilde farklılaştırır.

Ayrıca sahicilik:

- Kişinin kendi etik değerlerini oluşturması,³

- Cinsiyet, ırk ve sınıf farkı gözetmeksizin ele alınabilmesi,⁴

- Kendi üyeleri arasındaki fiziksel ve ekonomik tüm engelleri kaldırabilmesidir.⁵

Bugün sahicilik kavramı, İngiliz felsefesine göre, Descartes ile başlayan geleneğin bir devamı olarak görülmektedir.⁶

Descartes, gerçeğin, iki tür şeyden oluştuğunu kabul etmişti. Bunlar temel olarak birbirinden farklı, zihinsel ve fiziksel iki ayrı tözdür. Sahicilik, kişinin kendisi ve diğeri, kendisi olmayan ya da dünya ile arasındaki açık ayırım üzerinde temellenir.

Amerikan felsefesi ise sahiciliğe, Amerikan toplumundaki, yaygın bağımsızlık ve bireysellik değerlerine merkezi bir çıkış noktası olmasından ötürü dört elle sarılmıştır.

---

¹ Taylor Charles, "The Ethics of Authenticity"; Harvard UP 1992. (çevirmci) "http://en.wikipedia.org/wiki/Authenticity_%28philosophy%29", 2 Eylül 2005.

² A.g.e.

³ A.g.e.

⁴ A.g.e.

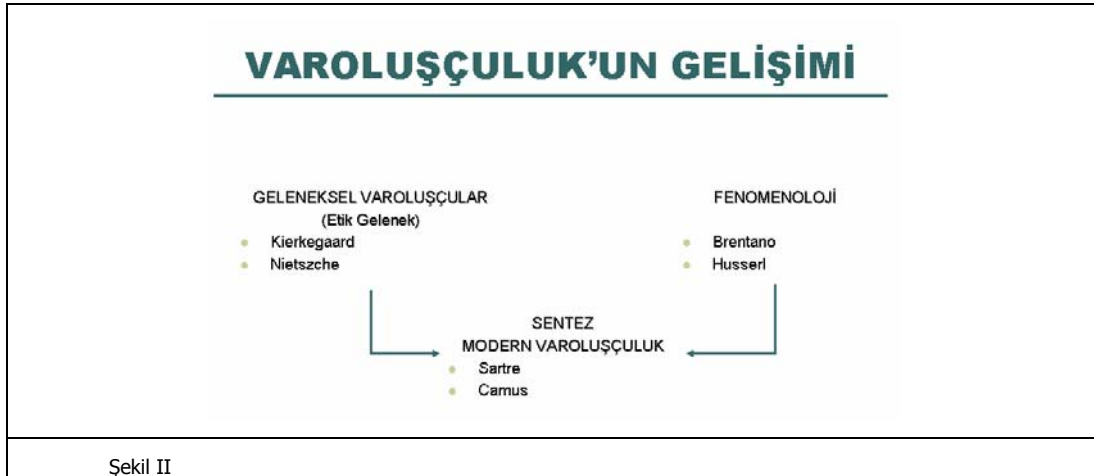
⁵ A.g.e.

⁶ A.g.e.

Gençler ve toplumsal reformları savunanlar ise, sahiciliği toplumsal yapıların eksik noktalarına radikal bir çözüm olarak görürler.

VAROLUŞÇU ETİK VE SAHİCİ VAROLUŞ ŞEKİLLERİ

Doğa bilimlerinin yöntemlerini insan bilimlerine uygulama teşebbüsü, Kıta Avrupası düşünürlerinin, bilimcilik düşüncesini eleştirilerindeki çıkış noktasına dayanak teşkil etmiştir. Ahlâkî değerler yaratacak olan bireyin eylemleri nedensellikte açıklanamazdı. Bununla birlikte ilk eleştirileri yapan Kierkegaard, Bergson, Jaspers, gibi temsilciler sezgicilikle itham edildiler ve uzun bir süre bilimciliğin eleştiri oklarına hedef olmaktan kurtulamadılar. Varoluşçuluğun geleneksel/dinî kanadı için bu eleştiriler kısmen doğru değerlendirilmektedir. Bu durum, Kıta Avrupası felsefesi içinde alternatif cevap arayışlarına yol açtı. 20. yüzyıl başlarında, Husserl'in fenomenolojisi etik gelenek ile sentezlendi ve modern varoluşçuluk akımı doğdu. Sartre'ın felsefesinde fenomenolojik yöntemi kullanması ve ulaştığı sonuçlar, çok sayıda bireyin dünya görüşünü etkiledi.⁷ (Şekil II)

Varoluşçu etik, yığın ahlâkına ve kitle kültürüne karşı bir tepkidir. Aynı zamanda bir özgürlük etiği olarak yorumlanmalıdır. Çünkü;

⁷ Cooper, D.E. "Çağdaş Kıta Avrupası Felsefesi", *Felsefe Ansiklopedisi*(ed. A. Cevizci), Cilt III, s. 470-82, Ankara, 2005.

“Günümüz Batılı insanı, ayrıcalıklara yer vermeyen bir eşitlik ideali peşindedir. O, kendisini ekonomik bakımdan güvence altında görmek istemektedir. Batılı toplumlar, bu insana, bu güvenceyi ve eşitliği giderek artan bir ölçüde vermektedirler de. Ama daha güvenli ve eşitlikçi bir yaşam uğruna, insanlar korkunç bir üretim ağı içinde mekanikleşmekte, standartlaşmaktadır. İnsan, kitlenin bir parçası olmakta ve kendisini ancak kitle içinde güçlü ve güvenli hissetmektedir. Ama diğer taraftan savaşlar, baskı ve zulüm, bir yandan onun bu güçlülük ve güvenini tehdit etmekte, öbür yandan Aydınlanma’dan bu yana besleyip durduğu eşitlik ve ilerleme idealini sarsmaktadır. Ama asıl önemlisi, Batılı insan karnını daha iyi doyurabilmek için kitlelere katılırken, eşitlik uğruna özgürlüğünü feda etmektedir. Mekanikleşen üretim ağı ve yaygınlaşan kitle kültürü içinde daha eşitlikçi bir topluma doğru gidilmekte, ama insan bu arada kendini yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kalmakta, robotlaşmaktadır. Modern toplum insana çok şey kazandırmıştır, ama insan bu kazandığı şeyler uğruna kendini yitirmeye başlamış, kendisine yabancılaşmıştır.”⁸

Varoluşçu etik, bireylerin içinde buldukları koşulları tespit ederek, yitirmiş oldukları özgürlük duygusunu onlara yeniden kazandırmak için uğraşan pratik bir felsefedir. Bu düşünce aslında yeni değildir. Özgürlük ya da irade özgürlüğü problemi, düşünce tarihi boyunca varoluşçu olmayan birçok başka felsefeci tarafından da ele alınmıştır. Varoluşçu düşünürleri diğerlerinden ayıran, onların özgürlük problemini tartışılacak teorik bir problem olarak değil, insan hayatını düzenleyecek pratik bir problem olarak görmelerindedir.

Varoluşçu felsefenin okuyucularına önerdiği şey sadece insan özgürlüğü konusunda fikir yürütmeleri değil, onu bizzat deneyimlemeleri ve pratiğe dökmeleridir. Ayrıca nedenselliği bir yanılsama olarak görürler. Bu durumda, ortaya varoluşçuluğun bir başka karakteristiği çıkar: okuyucularına şu ana kadar aldatıldıkları gerçeğini kabul ettirmek ve onlara etrafındaki olaylara farklı bir gözle bakabilme yeteneğini vermek. Bu da varoluşçuluğu misyonerlik ruhu ile insanların hayatlarını doğrudan etkileyebilecek pratik bir felsefe yapar.

---

⁸ Doğan Özlem – *Ahlak Felsefesi Ders Teksiri*, İzmir, 1982, s. 31, aktaran Ahmet Cevizci, *Etiğe Giriş*, (2002, s. 269.

Tarih boyunca bir çok düşünür kendi görüşlerini diğer insanlara kabul ettirmek istemiştir. Bu istek doğaldır. Onaylanmak, kabul görmek, insanın doğasında mevcuttur. Varoluşçular ise bunun bir adım ötesine geçerler. Onlar için görüşlerinin yüzeysel olarak kabul edilmesi yeterli değildir. Onlar okuyucularının, insan özgürlüğü hakkındaki fikirlerini tamamı ile içselleştirmelerini talep ederler. Bu fikirleri özümseyen birey, doğal olarak kendisini dünya üzerinde konumlandırırken çok daha farklı bir yerde bulacaktır.

Varoluşçu düşünürleri, diğer düşünürlerden ayıran bir başka özellikleri de, ahlâk felsefesi alanında getirdikleri tamamıyla yeni bir düşüncedir. Bu düşünceye göre, insan eylemleri nedensellikte açıklanamaz. Klasik etik görüşleri şöyledir:

“İnsanı önce bir varlık (*essentia*) olarak ele alırlar. Daha doğrusu, bu etikler varlıktan yola çıkarlar. İnsanların ahlâksal yaşamını da, ister kozmolojik ister teolojik, ister antropolojik bir temellendirmeden yola çıkılmış olsun, önce varlığı anlamaya çalışarak betimlemek isterler. Örneğin, buna göre insan nedensellik yasalarınca belirlenmiş bir varlıktır ve yine özgürlük bu varlıksal belirlenimden bir sıyrıma ve ayrılma olarak, ya akıl sahibi ya da duygusal insanın istemli eyleminde ortaya çıkan bir fenomen olarak görülür. Yani özgürlüğü konumlarken bile bakış açısı, dış dünyayı gözetken varlıksal-olgusal diyebileceğimiz bir bakış açısıdır. Oysa özgürlüğü insanın determine edilmiş varlıksal konumuna göre değil de, insanın kendi kendisini biçimlemesi ve gerçekleştirme açısından tanımlayan bir etik anlayış da vardır. Burada insan tanımı, varlıktan değil, yine bizzat insandan çıkılarak yapılır ve hatta varlık, “kendi kendini tanımlayan insan”a göre tanımlanan bir şey olarak görülür. Kendi kendini tanımlayan ve kendini gerçekleştirmeye çalışan bu insana egzistans denir ve varlık (*essentia*), egzistansın kendini gerçekleştirme ortamı olarak ikincil kılınır.⁹

Dünya üzerindeki şeyler farklı niteliklere sahiptir. Bunlar, acı ya da tatlı, büyük ya da küçük, arzu ya da tiksinti duyulabilecek nesnelere, sert ya da yumuşak nesnelere olabilirler. Ama bu onların ahlâken iyi ya da kötü olabileceği anlamına gelmez. Ahlâkî değer sadece özgür ve bilinçli insan eylemlerinden ortaya çıkar. Dünyaya ya da insan arzu ve eğilimlerine ilişkin hiç bir açıklama bir değer ifade etmez. Sadece birey bilinçli

---

⁹ Doğan Özlem – *Ahlak Felsefesi Ders Teksiri*, İzmir, 1982, s. 30, aktaran Ahmet Cevizci, *Etiğe Giriş*, 2002, s. 270.

seçimi ile eylemde bulunup bir şey yaratmak üzere harekete geçtiğinde değer söz konusu olur.

Bir insanın hangi temeller, hangi kriterler üzerinde seçim yaptığını bilmeden, onun eyleminin bir değere sahip olup olmadığını bilmek mümkün değildir. Eylemini gözlemek, eyleminin sebeplerini açıklamaya çalışmak, onun eylemde bulunduğu alanda meydana getirdiği şeye bir değer biçmeye müsaade etmez. Bundan dolayı, şöyle bir noktaya gelinebilir. İnsan ve dünya üzerindeki diğer şeyler arasında bir boşluk ya da Sartre'in kendi deyimiyle bir yarıklık mevcuttur. İnsanlar bu yarıklı eylemleri ile doldurmaya çalışırlar. Sadece insan varlıkları kendi yaşadıkları yeri, kendi bilinçli seçimleri ile değiştirebilme yeteneğine sahip oldukları için, değer yaratma olgusu da yine insan varlıklarına aittir. Kant'ın söylediği gibi dünya üzerinde istenç eylemi dışında herşey nedensellikte açıklanabilir. Ama sadece istenç eylemi sonucu oluşan şeyler bir değere sahiptir. Kimsenin seçimi olmaksızın, kendiliklerinden meydana gelen şeylerde hiçbir değer yoktur.

"Sorgulanmamış yaşam, yaşamaya değmez" ifadesi ile ilk olarak Sokrates'e kadar geri gittiğini gördüğümüz sahicilik kavramı, felsefî arka planda oldukça derin ve güçlü köklere sahiptir.

Yirminci yüzyılda sahicilik kavramına katkıda bulunan düşünürlerin başlıcaları; Albert Camus, Jean-Paul Sartre, Martin Heidegger ve Sören Kierkegaard, olmuştur.

Albert Camus varoluşumuzun iç sıkıntısı veren durumunu saçmalık olarak tanımlar. Kendimizi içine atılmış bulduğumuz hayat saçmadır. Fakat hiçbir anlamı olmadığı için yaşamaktan vazgeçmek yerine, saçmalığı bize bir meydan okuma olarak alabilir ve kendi anlamlarımızı yaratmak yoluna gidebiliriz. Kesin olarak verili şeyler olmadığına göre, bilinçli bir şekilde ve kendi izafi değerlerimize göre, onların da kesin değerler olmadığına farkında olarak, kendimizi aldatmadan yaşamalıyız der.

Camus'nün çağdaşı olan Jean-Paul Sartre ise anlamsız bir dünyada anlam yaratmak çabasıdadır. Sartre, varolma halimizi bir anlamsızlık olarak tanımlar. İnsanlar, sürekli olarak bir şeylerle meşgul olmaktadır. Ama genellikle, çabalarının nihayetinde boşuna olduğunu anlamazlar.

Bununla birlikte, anlamsızlığın farkına varmamız bizi başlangıçta bir anlamdan yoksun olan dünyada kendi anlamlarımızı yaratmak için harekete geçirir. Anlam yaratabilmek için kötü niyetten uzak durmamız (yani bize verilmiş olan roller ya da davranış şekillerine bağlı kalmamamız) ve kendi projelerimizi oluşturabilmemiz gerekmektedir. O zaman tüm günlük eylemlerimiz hayatımızda nihai amaç olarak neyi seçtiysek, onun tamamlanması için düzenlenebilir.

Varoluşumuzun en sistematik açıklamasını yapan Alman düşünür Martin Heidegger'dir. Özellikle, varoluş kaygısı, suçluluk, ölüme-doğru-olmak kavramları üzerinde odaklanmıştır.

Birey, iyi düzenlenmiş, süregiden sosyal bir yapının olduğu bir dünyaya, varlıkların içine doğar. Eğer nasıl sahici olacağını ortaya çıkartamaz ise, diğer varlıklar arasında sıkışıp kalır.

Kişi, ölümlü olduğu gerçeğini tam anlamı ile kavrayabilirse, bu onu diğer varlıklar arasından çekip çıkartır ve özgür kılar. Ancak o zaman, ölüm korkusu ve varoluşçu suçluluk duygusunu dizginleyebiliriz.

Sören Kierkegaard çoğunlukla varoluşçuluğun babası olarak adlandırılır. Herkesten önce, bu düşünür insanların sahip olduğu rutin yaşantıyı açığa çıkarmıştır.

"Herşeye alışmış bir konformist olarak kalmaktansa, kalplerimizi sadece tek bir şey dileyerek arındırabiliriz" der. Sahici olmanın yollarını bütün detayları ile tanımlar. Belki amaçlarımıza ulaşamayacağımızı da ekler. Fakat, hergünü sadece ve sadece tek bir şey üzerinde odaklanarak yaşamaktan sorumlu olduğumuzu belirtir.

Sonuç olarak, sahici olmak hemen, kolayca meydana gelebilen bir şey değildir. Ya yaşadığımız toplum içinde bize sunulan değerleri sorgulamadan kabul eder, geleneksel olarak tanımlanan amaçlara yine toplum tarafından kabul görmüş yollar ile ulaşmayı seçerek bir konformist olarak yaşamaya devam ederiz ya da bizim için yaşamaya değer ne varsa bunları kendimiz seçip, hergün kendimizi tekrar yaratırız.

Bireyin kötü bir eylemi, insanlığa tavsiye edilebilecek bir eylemden nasıl ayırd edebileceği ve keyfiliğe düşmeden nasıl eylemde bulunacağı, Sartre düşüncesini temelleri üzerine yerleştirmede cevaplanması gereken en önemli iki sorudur.

Jean-Paul Sartre'da; metafizik, fenomenoloji, yalnızlık ve yabancılaşma problemi, ateizminin doğurduğu problemler gibi konu ve kavramları inceleyen farklı araştırmalar yapıldı. Özellikle, Tanrı fikrinin reddinden ötürü, düşünürün görüşleri, teizmin sert ahlâk eleştirilerine muhatap oldu.

Bu çalışmada cevap aranacak soru şudur: Özgür birey, kendini içinde bulunduğu bu saçma evrende, özgürlüğünü de sınırlamadan ahlâkî bir dünya görüşü oluşturabilmek için hangi kriter/kriterleri temele alarak hareket etmelidir? Özellikle de, sadece insanların bulunduğu bir planda, Tanrı merkezli bir ahlâk anlayışından, insan merkezli bir ahlâk anlayışına nasıl geçmelidir? (Şekil III)

Araştırma, bireyin davranışlarında yol gösterici olarak sahicilik etiğini çözüm önerisi olarak incelemektedir.

Sahici bir varoluşa sahip, kendisine yabancılaşmayan özgür birey düşüncesi temel alınarak yapılan çalışmanın, sahicilik etiğinin, insan merkezli bir ahlâk anlayışında hazır formüller vermese de tatminkâr çözümler sunabildiğini gösterdiği düşünülmektedir.

ÇALIŞMANIN TEMEL SORULARI

- Birey kötü bir eylemi, iyi eylemden nasıl ayırdedebilir?
- Keyfiliğe düşmeden eylemde bulunmak mümkün müdür?
- Birey içinde olduğu saçma evrende ahlâki bir görüş oluşturabilir mi?
- Tanrı'nın olmadığı bir planda, insan merkezli bir ahlâk anlayışına nasıl geçilebilir?

SAHİCİLİK ETİĞİ
bir çözüm olabilir mi?

Şekil III

1. ÖTEKİ ZİHİNLER

Etik, felsefenin tarihi boyunca ahlâkî görüşlerin temeli, her zaman için birey ve onun içinde yaşadığı toplumla olan ilişkileri üzerinde odaklanmıştır. Çünkü herkes için eşit derecede geçerli ahlâkî değerler ve ilkeler oluşturabilmek için kişinin öznel değerlerinin başkaları/toplum ile çatışır olmaması, en azından dengeli olması zorunludur.

Ahlâkî değerlerin başlangıç noktası bireyin kendisidir. Önemli olan bizim dışımızdaki ahlâkî kurallara uyarak yaşamak değil, toplum içinde yaşarken kendimizi diğer insanlara karşı davranışlarımızda nasıl hissettiğimiz, kendi ben'imiz kadar başka ben'ler de olduğunu kabul edebilmemiz ve dünyanın merkezi olmak düşüncesinden uzak durabilmemizdir.

Sartre düşüncesinin başlangıç noktası olarak Descartes'ı alır. Çünkü Descartes'ın birey düşüncesi zamandan, yerden, eşyadan ve toplumdaki ve dolayısı ile diğer bireylerden bağımsızdır. Bu da Sartre'ın kişiler arası ilişkileri düzenlemeye çalışırken karşılaştığı en büyük engeldir. Sartre ilk olarak Descartes'ın ben merkezli kuramını eleştirecektir.

1.1. Yeni Bir Zihin Kavramı

Modern felsefedeki birçok probleme temel teşkil eden görüşler Rene Descartes'de şekillenmiştir. Fenomenoloji ve varoluşçuluk da bundan doğal olarak payını almıştır. Descartes, modern felsefenin kurucusu kabul edilmektedir. Çünkü gelmiş olduğu skolastik düşünceyi reddetmiş, yeni bir düşünce sistemi kurmuş ve modern felsefeye giden yolu açmıştır.

1.2. Descartes'ın Beden ve Zihin Ayrımı

Descartes düşüncesinde, zihin ve beden birbirinden tamamiyle ayrı iki tözdür. Zihnin özsel niteliği düşünmedir ve bu niteliği için bedene ihtiyaç duymaz.

VI. Meditasyon'da Descartes'ın tartıştığı şey şudur: Kendime dair uzamsal olmayan, düşünen bir şey olarak ve aynı zamanda uzamsal olan fakat düşünme yetisi olmayan bir beden olarak apaçık bir fikre sahibim. Apaçık olarak anlayabildiğim herşeyi Tanrı yaratmış olabilir. Bundan dolayı der Descartes, düşünen bir şey olarak zihin,

uzamsal olan bedeninden ayrı olarak varolabilir. Ve bundan dolayı da, zihin bedenden ayrı, özü düşünce olan bir tözdür.¹⁰

Bu şu anlama gelir: Bilinç kendi varoluşunu bir beden olmadan sağlayabilir. Beden de bir zihne ihtiyaç duymadan varolabilir. Bir bedene sahip olmak zihnin varoluşu için hiçbir surette zorunlu değildir. Buna ilişkin bir çok soru ortaya atılabilir. Bunlardan en önemli olanı, insanın sosyal konumunun Descartes'ın bu düşüncesi ile nasıl bağdaştırılabileceğidir. Eğer, bilinç kendini bir bedene dahi ihtiyaç duymadan varolabilir tanımlayabiliyorsa bu, bilinci bir sinemadaki gözlemci konumuna indirgeyecek ve onu zaman, mekân ve diğer insanlardan tamamıyla soyutlanmış bağımsız bir varlık, bir tanrı konumuna getirecektir. Bu da, insanın toplumsal bir varlık olarak kavranmasını engeller.

İnsan gerçekliğine dair bu Kartezyen görüş yüzyıllar boyunca, özellikle de Kıta Avrupası ve İngiltere'de, bireyin nasıl düşündüğünü, sosyal ve bireysel teorilerin nasıl kurgulandığını, ekonomi bilimine varıncaya dek tüm bakış açılarını şekillendirmiştir.

Descartes'ın *cogito'su* yani, onun zihni bedenden ayırması, gözleyen ve gözlemlenen olmak üzere iki alan ile sonuçlanmış ve bu ayırım birey ile onun zorunlu etkileşimde olduğu toplum arasına çok büyük bir uçurum yerleştirmiştir. Bu ikilik bireyi deyim yerindeyse bir fanus içine koyarak çevresi ile olan etkileşimini engellemiş, tamamıyla ben merkezci bir konuma indirgemiş ve onu öznel arası olmaktan alıkoymuştur.

Descartes'a göre, bireyler düşünen şeylerdir ve sadece düşündükleri sürece varolurlar. Düşünce Descartes'da, bilincin öz niteliğidir ve kendi farkındalığına sahiptir. Bu şu anlama gelir: Bilinç kendi varoluşu için diğer bilinçlere ihtiyaç duymaz, onlardan tam anlamı ile bağımsızdır ve diğer bilinçlerle hiçbir zorunlu ilişki içinde değildir.

Sartre'ın bu noktada Descartes'a ciddi bir itirazı vardır. Eğer bilinç feneomenolojik bir yaklaşımla sadece görünümler ile sınırlandırılırsa, birey kendi kişisel dünyasının dışına çıkamaz. Diğer insanların (zihinlerin) varlığından dahi emin olamaz ve onlarla bir dayanışma içinde olma imkânı ortadan kalkar. Tam aksine, bilinç, zorunlu olarak diğer bilinçlerle birlikte ve onlarla ilişki içinde varolmak zorundadır. Sartre'a göre,

---

¹⁰ *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, Version 1.0, London: Routledge

Descartes'ın yaklaşımı, onu solipsizm'e götürür ve bize "diğer zihinler" hakkında hiçbir bilgi veremez.

"Birşey olarak dünya içindeki bedenim ve Öteki'nin bedeni, Öteki'nin bilinci ve benim bilincim arasındaki zorunlu aracıdır. Bundan dolayı önce benim bilincimi bedenimden, daha sonra benim bedenimi ötekinin bedeninden, ve nihayet ötekinin bedenini onun bilincinden ayıran uzaklık ile ötekinin bilinci benimkinden ayrılır. Kısacası sezgi üzerine kurulu olan bir felsefede, ötekinin bilincine dair hiç bir sezgi yoktur."¹¹

1.3. Cogito Ergo Sum

Temeldeki sorun, varoluşçuluğun *cogito*'dan yola çıkmasıdır. Kartezyen cogito ile anlatılmak istenen "düşünüyorum, öyleyse varım" şeklindeki Descartes'a ait ünlü sözdür.

Bu noktada Descartes'ın anlatmak istediği şey şuydu: Descartes tam olarak emin olabileceği değişmez bir kesinlik arıyordu. Eğer bilincinin içeriklerini üzerinde yapılandırabileceği değişmez, çok sağlam bir zemin oluşturabilirse bu an onun hareket noktası olacak ve diğer şeylerin bilgisine de bu şekilde ulaşacaktı. Varoluşçuluğun hareket noktası olan *cogito* anahtar bir kelimedir ve varoluşçuluğu bir tür fenomenoloji olarak tanımlamaya olanak verir.

Sartre'ın hareket noktası olarak *cogito*yu alması fakat onu eleştirmesi şundan dolayıdır. İnsan zihni bir sinema salonuna benzetilebilir. Fenomenolojiye göre felsefecinin görevi bu sinema salonundaki perdeye yansıyan görüntüleri tanımlamaktır. Görüntüler şunlar olabilir: masalar, sandalyeler, ağaçlar, çocuklar, başka insanlar. Fakat başka insanların perdeye yansıyan görüntüleri ile diğer nesnelere görüntüleri arasında fark vardır. Perdeye yansıyan insanlar, nesnelere kıyasla daha farklıdır.

İnsanlar da bilince ait bu sinema perdesinde görünürler fakat her biri farklı şekillerde davranırlar ve rol yaparlar. En önemlisi ise bize ait olan bu sinema perdesindeki diğer insanları ben kendi bakış açımdan görürüm. Onların da kendilerine ait bir zihinleri ya da sinema salonları olabileceği hiç aklıma gelmez. Onlarla

---

¹¹ Sartre, Jean-Paul, *Being and Nothingness*, s. 223, Routledge, Londra 2002.

konuşamam, onlara dokunamam, onların bilinçlerine yani onların sinema salonlarına giremem.

Bu örnekleme yeni değildir. Sadece öteki zihinler probleminin fenomenolojik olarak anlatılmasıdır. Ben kendi zihnimin bilgisine sahibimdir. Fakat öteki zihindeki aynı türden içsel bir bilgiye sahip olmam mümkün olmaz. Özetlemek gerekirse, benim kuşku duymayacağım tek gerçek, kendi zihnime ait sinema perdesine yansıyan görüntülerdir. Diğer bilinçlere ait başka başka sinemalar, o sinema perdelerinde başka başka filmler de olabileceğinden asla emin olamam.

Bundan dolayı bu problem bireyin kendisi ve öteki arasındaki farklılığın temeli olarak ortaya çıkar. Birey kendi bilincinin farkındalığına özel bir şekilde sahiptir fakat aynı şekilde başkalarının bilinç içeriklerine sahip olamaz. Bireyin kendi farkındalığına sahip olması ona yaptığı, düşündüğü şeyler hakkında bir kesinlik verir fakat bireyin aynı kesinliği başkaları için elde edebilmesi olanaklı değildir.

Fakat Sartre için sorunu biraz daha deşmek zorunludur. Çünkü benim hem kendi kişiliğim (self)/egom hem de öteki'nin egosu, bilincin nesnelidir. Her iki ego da nesnel olarak üzerinde çalışılabilecek şeylerdir. Kendi bilincime dair olan kesinlik, bana bir ayrıcalık tanımaz. Hatta hatta ben, öteki'nin bilinci hakkında fikir yürütürken kendim hakkında daha fazla yanılıyor konumda dahi olabilirim.

Bundan dolayı diğer insanlar bazı konularda bizi bizden daha iyi tanıyor olabilirler. Eğer ben "bu kişiden hoşlanmıyorum" dersem, öteki bana "hayır, senin onunla ilişkin düşündüğünden çok daha karmaşık bir yapıda" diyebilir ve haklı da olabilir. Çünkü ben kendi bilinç içeriklerim hakkında dahi yanılabilirsem eğer öteki zihinler hakkında da yanılıya düşebilirim.

Sonuç olarak Sartre için tüm egolar kesinlikten uzak nesnelidir. Birey eğer kendi kişiliği/özü hakkında yanılıya düşebiliyorsa, öteki'nin kişiliği/özü hakkında da yanılı içinde olabilir. Bundan dolayı da eğer öz/kişilikler hakkında fikir yürütüyorsak, kendi özüm dahi öteki'nin özünden fazla bir kesinliğe sahip değildir.

Sartre'a göre böylelikle, "öteki zihinler problemi" aşılmış olur. Çünkü problem benim zihnim ve öteki zihinler arasındaki farklılıktan doğmaktadır. Bu farklılık, Sartre'ın yaklaşımı ile bu şekilde bertaraf edilir. Yani öteki'nin zihnine dair olan bilgimizi, kendi

zihnimizin bilgisi ile aynı kesinlik seviyesine çıkartmaktansa, Sartre tam tersi bir yol izleyerek kendi zihnimize ait kesinliği azaltır, öteki zihinlere ait kesinlik seviyesine indirir ve bu şekilde iki zihin arasındaki farklılığı ortadan kaldırmayı dener.

Bütün bu açıklamaların soruna dair tam açıklama getirmediğini söylemek yanlış olmaz. Sartre da bunun farkındadır. "Öteki'lerin Varoluşu" başlıklı tartışmasında bütün bu açıklamalarına karşın halen "öteki zihinler" e dair sorunun farklı bir formu olduğunu ve bundan henüz bahsetmediğini şu şekilde söyler ve tartışmasını farklı bir yönde devam ettirir.

"Önceleri, Husserl'in transandantal egonun varlığına dair fikrini çürütmek yoluyla solipsizmden kaçabilirim diye düşünürdüm. O zaman, bilincimin öznesini boşalttığım için, orada Ötekine benzer hiçbir ayrıcalıklı şeyin kalmadığını düşünmüştüm. Ama aslında halen ikna olduğum şey transandantal bir özne hipotezinin faydasız olduğudur. Bu hipotez çürütülse dahi, bunun başkalarının varlığına dair olan soruların çözümüne en ufak bir yardımı dokunmayacaktır. "¹²

Sartre'ın solipsizmi yenme yönündeki bütün çabası şu yüzdendir: Fenomenolojik açıdan konuya yaklaştığımızda kendimizi görünümlemlerle sınırlarsak, kendi dünyamızın dışına asla çıkamayız. Soyutlanmış bir şekilde yaşar ve başkalarının varlığından asla emin olamayız. Bütün bunlardan dolayı insan olmanın zorunlu koşulu olan diğer insanlarla birarada olmayı başaramayız. İnsan sadece ve sadece diğer insanlarla birlikte, onlar ile ilişkide bulunarak yaşar.

Descartes'ın söyleminin aksine, bizler ne kendi zihnimizin ne de diğer insanların zihinlerinin doğası ve içerikleri hakkında kesin bir bilgiye sahip olamayız. Bizler sadece, diğer insanlar bizi her nasıl görürlerse o şekildeyizdir. Nasıl düşündüğümüz ve ne düşündüğümüz, diğer insanların nasıl ve ne düşündüğü ile şekillenir. Bundan dolayı ne olduğumuz, ne düşündüğümüz her zaman değişebilir ve asla nihai bir kesinlik ile kavranamaz. Önemli olan, insan varoluşunun zorunlu olarak sosyal bir yapıya sahip olduğu ve her bireyin içinde yaşadığı toplum tarafından şekillendirildiği gerçeğidir.

---

¹² Sartre, Jean-Paul, *Being and Nothingness*, s. 235, Routledge, Londra 2002

2. SARTRE ONTOLOJİSİNİN TEMELLERİ

Sartre ontolojisi klasik ontolojiden farklılık göstermektedir. Sartre'ın inceleme alanı klasik ontolojide hakim öte dünya ve gölgeler dünyası olarak tanımlanabilecek saha değil, deneyimlediğimiz gerçek dünyadır. Sartre bu dünyanın felsefî tasvirini yapmaya çalışır. Sartre'a göre ontoloji varoluşun bilimidir ve görünen ile gerçeklik arasındaki farkı kesin bir dille reddeder; görünenin neyse o olduğunu savlar. Sartre ontolojisi aşılması gereken bir güçlüğü de beraberinde getirmektedir. Bu güçlük, "ne ise odur" diye tanımlanan görünenlerin aslında görenin bilincine bağlı olduğu görüşüdür.

Sartre her bilincin başka bir şeyin bilinci olduğu savını destekler ve iki tür varlıktan bahseder.

2.1. Kendinde-varlık ve Kendisi-için-varlık Arasındaki Fark

Sartre düşüncesinin temel tezlerinden biri insanın kayıtsız şartsız özgür olmasıdır. Sartre'a göre zihin (bilinç) vardır fakat buna ait bir özden bahsetmek mümkün değildir. Bu ayrım Sartre'ı anlamada anahtar noktalardan biridir. Çünkü Sartre, insan özgürlüğü düşüncesini temellendirmek için buradan hareket etmiştir.

Düşünür bu noktaya iki temel noktadan hareketle gelmiştir. Başlangıç noktası Husserl'in fenomenolojik yöntemidir.

2.2. Husserl Fenomenolojisi

Sartre, Husserl'in fenomenolojisinden iki yönde etkilenmiştir. Bunlardan biri yönelimsel (intentional) analiz, diğeri de eidetik analizdir.¹³ (Şekil IV)

2.2.1. Yönelimsel Analiz

Yönelimsel analiz bilincin anlam barındıran edimlerini inceler. Bu anlam barındıran edimler, benim şeyleri her ne ise o olarak tanımlamama olanak sağlarlar. Bu edimlerle ben "bir ağacın", "bir otomobilin", "sevginin" ya da "bir sayının" bilincinde olurum. Fenomenolojik çözümleme, doğası gereği yönelimsel olmak zorundadır. Çünkü edimin yöneldiği nesneyi hareket noktası olarak alır.

---

¹³ Howells, Christina, *The Cambridge Companion to Sartre* Cambridge University Press, Cambridge, 1992, s. 39.

2.2.2. Eidetik Analiz

Bir fenomenolok, nesnesine yönelmiş bir edimi incelerken, edimin yöneldiği özel bir nesneyi incelememektedir. İncelediği şey, bir gün öncesinde bahçesinde gördüğü kulübe değildir. Ya da işyerinde amirine duyduğu kızgınlıkla da ilgilenmez. Bunlar sadece örneklerdir. Bu örnekleri incelerken çözümlmeye çalıştığı şey, bu örneklerdeki "öz" 'lerin temsil ettiği şeylerdir. Örneğin bir algı ediminin özsel yapısı ya da hatırlama ediminin içeriği gibi. Fakat bütün bunların yanında şunu da unutmamak gerekir ki, yönelimsel edimin kendisi de nesnesi ile bir korelasyon içindedir.

Sartre, algıyı ve imgelem edimini birbirinden ayırmak için şöyle bir örnek kullanır. Eğer ben, Paris'te bir tapınağın önünde duruyorsam bu benim için algılayabildiğim bir nesnedir. Onun sütunlarını gözlemleyebilirim. Bu gözlemimden kaç adet sütun olduğuna dair bir bilgi edinebilirim. Ama eğer, Londra'da isem ve Paris'teki tapınağı hayal ediyorsam hayal ettiğim nesneyi gözlemek suretiyle ona ait bir bilgi edinmem. Kaç adet sütüne sahip olduğunu saptayamam.

Fenomenoloji sıklıkla iç gözlem (introspection) ile karıştırılır. İç gözlem, tecrübî gerçeklerin alışlagelmiş yöntemlerle derlendiği bir yoldur. Örneğin kendime "onu seviyor muyum?" diye sorarım. Genelde bu soruyu iç gözlem yoluyla cevaplamaya çalışırım. ("Pazartesi günü onu özlemedim", "Salı günü aklımdan çıktı" ve "Çarşamba günü bir başka kadına kapıldım") Bu tür olumlu ve olumsuz bir takım olguların toplanması demek olan iç gözlemlerim, benim Paris'teki tapınağı gözlemlemem ile benzerlik taşır. Belli olgulardan hareketle, bunların gerektirebileceği genellemelere ulaşırım. Ama burada kritik olan şey, yönelimsel referansın kendisidir. Husserl'in de belirttiği gibi, "algıda bir şey algılanır; imgelemde ise bir şey imgelenir... arzuda bir şey arzu edilir, sevgide bir şey sevilir". Buradan şu sonuç çıkartılabilir. Eidetik çözümler, bir takım özel durumlardan elde edilmiş tümevarımcı bir genelleme değildir. Yapılan çözümler "eidetik redüksiyon" olarak adlandırılır. Buradan hareketle fenomenolojist, "her bilinç ediminin başka bir şeyin bilinci olduğu" formülüne ulaşır.

HUSSERL FENOMENOLOJİSİ

- Fenomenoloji, iç gözlemden farklıdır.
- İç gözlem, tecrübi gerçeklerin alışlagelen yöntemlerle derlendiği bir yoldur ve yönelimsel analizi kullanır.
- Fenomenoloji eidetik analizi kullanır.

Intentional Analiz (Yönelimsel Analiz)

- Bilincin anlam barındıran edimlerini inceler.
- Edimin yöneldiği bir nesneyi hareket noktası olarak alır.
- Bilgi algı yoluyla elde edilir.

Eidetik Analiz (Özlerin Analizi)

- Bilinç edimlerinin özünü inceler.
- Edimin yöneldiği nesneyi incelemeyiz.
- İmgelem vardır. (tapınak örneği)

Şekil IV

2.2.3. Taklit

Sartre, eidetik analiz yöntemini Husserl'den almış ve bunu değiştirmiştir. (Şekil V)

Bir başka örnekle imgelemin, algıdan farkını göstermeye devam eder. Örnekteki problem şudur. Bir tiyatro sahnesindeki oyuncunun çeşitli taklitlerle insanları eğlendirdiğini düşünelim. Burada taklit edilen kişiyi hemen anlayabilirim. Örneğin ünlü bir şarkıcıyı taklit etmektedir. Bu canlandırmaya iki şekilde yaklaşabilirim. "Bu gerçekten o ünlü pop şarkıcısı", ya da "O'na hiç benzemiyor". Buradaki fenomenolojik problem şudur: "Bilincimde bu esnada olan şey nedir?"

Algıladığım şey, diyelim ki kısa boylu, koyu saçlı, şişman bir kadındır. Fakat benim imgemdeki ise uzun boylu, zayıf, sarışın bir erkektir. Bundan dolayı bu canlandırmanın başarılı olamama riski vardır. Peki bu karşıtlıkların üzerinden nasıl gelinmiştir ki, bizim reaksiyonumuz taklitçinin canlandığı kişiyi tanımlayabilmek yönünde olur. Çünkü ben bu noktada algılamayı bırakır, işaretleri okumaya başlarım. Tiyatro sanatçısının kafasındaki şapkanın, onun, taklit ettiği kişiye ait olduğunu anlarım. Taklitçiyi algımlarken imgeleyeceğim şey, onun taklit ettiği kişi hakkında benim daha önceden bildiğim bir şeydir.

Sartre'ın bu noktada Husserl fenomenolojisine borçlu olduğu bir terim vardır. Bu da, "anlam"dır. Husserl için bir şeye sahip olduğu anlamını veren, bilincin o şeyin ne olduğunu anlayan bir edimidir. Fakat anlam, Sartre'da bilişsel anlamda tanımlanamaz olabilir. Ama yine de etkileyicidir. Tıpkı biraz önceki örnekte taklit edilen kişinin özünü görebilmemiz gibi. Örnekte, taklit edilen şarkıcı yani sadece basit bir birey, Husserl'de bir "öze" sahip olamazdı. Aslında Husserl şunu söylemektedir. "Fenomenoloji, empirik bireylerin, deneyimlenmesi işi ile ilgilenmez." Bundan dolayı, ötekilerle olan deneyimler hakkında hiçbir bilgiye sahip değildir.

Bununla birlikte Sartre'da, Husserl'in eidetik analizi ile araştırıp elde etmeye çalıştığı öz ve tikel durumlar arasındaki keskin ayrım yoktur.

Aslında taklit örneğinde verilen "sanki şarkıcının özü" gibi imgelenen ile takliti yapan kişinin algılanan özellikleri arasındaki mesafeyi korumak yerine, Sartre için bu örneğin odak noktası karşılıklı etkilemedir.

"İzleyici için bu canlandırmadaki en eğlendirici nokta, bu geçici ve dengesiz, tuhaf durumlardır"

Sartre'ın, Husserl'den alıp kendi düşüncesinde kullandığı eidetik analizdeki en hassas nokta şudur: Husserl'in örnek seçimindeki kriteri çok açıktır. Asla Sartre gibi değildir: "Dış dünyaya ait algılar apaçık ve güvenilir örnekler verir." Eidetik analizin Husserl'deki işlevi "açığa çıkarmadır". Bu açığa çıkarmanın başarılması, Husserl'de bir başka kriterin karşılanmasına yöneliktir. Bu kriter "farklılık"tır. Husserl'in bu düşüncesini, eidetik analiz ile -bir "redüksiyon" olarak-, "öz" ü, "ara durumlar"dan kesin bir şekilde ayırmak için kullandığını düşünmeliyiz. Fakat bu berraklığa ulaşmak için farklılık dışında bir başka kritere daha ihtiyaç vardır: sabitlik.

Diğer taraftan Sartre'ın taklit örneği bambaşka bir kriter üzerine kuruludur. İmgenin, "kuru", "katı", "soyut" olmasından dolayı onları besleyecek olan "imgesel sezgi", "akışkan" olmak zorundadır. Daha genelleştirirsek Sartre'ın analizi akışkan olmak zorundadır. Çünkü onun konu aldığı şey akışkandır.

Sartre'ın Husserl Fenomenolojisini Değiştirmesi

- Sartre Eidetik Analiz yöntemini Husserl'den almış ve değiştirmiştir.

- Sartre, eidetik analizinin hareket noktası olarak, empirik bir nesneyi alır. (taklitçi örneği).
- Sartre'da anlam bilişsel olarak tanımlanamaz.
- Sartre'da dış dünyaya ait algı sonucu oluşan imge apaçık değildir. Taklit örneğinde olduğu gibi, hibrid bir durumdadır, istikrarsız ve geçicidir. Öz ve ara durumlar ayrımı net değildir.

- Husserl fenomenolojisinde edimin yöneldiği nesne (taklitçi) inceleme konusu değildir ve bir öze sahip olamaz.
- Husserl'de bir şeye ne olduğu anlamını veren, bilincin o şeyin ne olduğunu anlayan bir edimdir.
- Husserl'de dış dünyaya ait algılar apaçık ve güvenilir imgeler/örnekler verir. Yapılan eidetik analiz işlevi açığa çıkarmaz. Açığa çıkarma farklılığı gösterir. Bu şekilde öz ile ara durumlar kesin bir şekilde ayrılır.

şekil V

2.2.4. Kendini Aldatma ve Refleksivite

Zihinde oluşan kendini aldatma ve taklit durumları arasında bir fark vardır. Takliti yapan kişinin rol yeteneğinden dolayı belki kısa bir süre için yanılığa dūřebilirim fakat Sartre'ın taklide ilişkin analizi, taklidi yapan kişiyi seyredenlerden biri olarak benim bilincimde ne olup bittiğine dair bir analizdir, taklit sanatçısının kendi bilincinde olan şeylerin bir analizi değil.

Kendini aldatma ise refleksif bir fenomendir. Taklit sanatçısı, taklit ettiği kişiden dolayı kendini aldatmamaktadır.

Sartre bir bařka örnek verir. "Nefret ettięim birini dūřünüyorum. Bu kiři benim ulařamayacaęım dūřünsel bir nesnedir, algıladıęım gerçek bir nesne deęil. O'na bir gerçek nesnede olduęu gibi dokunamam ya da yerini deęiřtiremem... Aslında yapabilirim ama kendi ellerimi kullanarak deęil, hayali ellerimle. Bunu yapıp gerçek olmayan nesnelere üzerinde edimler gerçekteřtirebilirim. Bunu yapmak için ise kendimi de çoęaltıp gerçekte dıřı hale getirmeliyim".¹⁴

¹⁴ Howells, Christina, *The Cambridge Companion to Sartre* Cambridge University Press, Cambridge, 1992, s. 49.

Sartre'da taklit konusunun can alıcı noktası şudur. Bir başka kişinin tanımlanması. Ama Sartre'ın analizi, refleksif olarak kişinin kendini tanıması problemine tekrar yöneldiğinde, yani ben gerçekten kimim sorusu ortaya çıktığında, problem "benim kendimi seçmem" problemi haline dönüşür. (Şekil VI)

Sartre; "bir başkasını aldattığımda, ona gerçeği söylüyormuşum gibi bir tavır sergileyebilirim" der. Bana soru soran kişinin niyeti, onun hayalindeki bir tiyatro oyununda beni oynayan karakterin niyetidir. Fakat bu karakter aslında varolmaz. Ben kendimi çoğaltır ve hayal ürünü bir nesne yaparım. Ama benim söylediğim yalan kendi bilincimin içsel halini barındırmaz. Bu ötekine söylediğim yalana zıt bir durumdur. Ötekinde gerçeği ondan saklama çabam vardır. Oysa kendimi aldatırken gerçeği kendimden saklarım.

Kendini Aldatma (Kötü Niyet) ve Refleksivite

- Kendini aldatmak refleksif (kendine dönüşlü) bir fenomendir.
- Taklitçi ile analogi kurarak, Sartre'ın analizi, refleksif olarak kişinin kendini tanıması problemine tekrar yöneldiğinde yani "ben kimim?" sorusu ortaya çıktığında, problem "benim kendimi seçmem" problemi haline dönüşür.
- Ben her sabah işine zamanında giden bir memur mu, iyi bir baba mı, çok okunan bir yazar mıyım?
Kendini aldatmayan gerçek ben hangisiyim?
- Husserl kendini aldatmak fenomenini ele almamıştır.

Şekil VI

Kendini aldatmak Husserl'in asla ele almadığı bir fenomendir. Onun "her zaman samimi olmalıyız" şeklindeki genellemesi bize kişiler arası aldatmayı felsefi olarak konu dışı tutmayı önerir. Bundan dolayı kendini bu fenomenin analizi için felsefi anlamda bir çaba içine sokmaz.

2.3. Brentano'nun Yönelimsellik Görüşü

Sartre'ın düşüncesinin temellerini oluşturan ikinci hareket noktası Brentano'ya aittir. Ontolojisinde, bu görüşü kendine adapte ederek iki tür varlık şeklinden bahseder.

Kendisi-için-varlık ve kendinde-varlık. Kendisi-için-varlık bilincin sahip olduğu bir varolma şeklidir, geri kalan herşey ise kendinde-varlıktır. Ayrımın temel bulduğu zemin Brentano'nun "bilincin her zaman başka bir şeyin bilinci olduğu" düşüncesidir.

Brentano'ya göre; psişik fenomenlerde zihin her zaman bir şeye doğru yönelir. Örneğin, bir şeyi görür, ona göre, görülen nesne, görme eylemi içinde varolup bu çerçeve içinde içkin bir nesnellik taşır.¹⁵

Brentano'ya geçmeden önce, Kartezyen felsefede açık kalan en önemli sorulardan biri olan "insanın nasıl bildiği" sorusuna cevap aramak gerekecektir.

Descartes'a göre birbirinden tamamıyla bağımsız iki ayrı töz olan zihin ve bedenin etkileşimi sorunu, bilgiye ulaşmada aşılması gereken büyük bir güçlüktür. Sorun şu şekilde özetlenebilir: Dış dünyayı algılayan kişi, fiziksel dünyada gördüğü nesnelerin bilgisine ulaşabilmek için onların özlerine kendi zihninde sahip olmak zorundadır. Fakat fiziksel dünyadaki bu öz, nasıl olup da bu alandan bağımsız olan zihinde varolabilmektedir. Kartezyen düşünürler bu soruna bir takım mekanik açıklamalar getirmeye çalışmışlardır. Descartes'a göre algılanan nesnenin bilgisi, zihinde, o nesneye ait olan idealar yoluyla oluşur. Fakat zihinde varolan bu idealar ile fiziksel dünyadaki nesnelerin bir benzerliği bulunmamaktadır.

Descartes'a göre zihinlerin ayırıcı karakteristiği olan düşünmenin, Brentano'nun sistemindeki karşılığı zihinsel edimler yani zihinsel özlerdir. Brentano, zihinsel ve fiziksel töz ayrımını şu şekilde yapar: Zihinsel şeyler vardır. Bunlar; bir sesi duymamız, sıcak ya da soğuşu hissetmemiz, nesnelere görmemiz gibi şeyler yani fiziksel fenomenlerdir. Bunun dışında her bir yargı, her bir umut, her bir şüphe, fikir ya da korku, cesaret, ümitsizlik, nefret, arzu gibi duygular da zihinsel fenomenlere verebileceğimiz örneklerdir. Bütün bu zihinsel fenomenleri algılarımız yoluyla elde edebiliriz.

Bu zihinsel fenomenler, fiziksel bir kavrayışa bağlı olarak oluşurlar. Örneğin bir şeyden korkmak için kişinin önce korktuğu şey hakkında bir fikre sahip olması gerekir. Yani korktuğu şeyi nesnel olarak kavramalıdır. Brentano buradan yönelimsellik kavramına gider ve her zihinsel fenomenin bir nesneye doğru yönelmiş olduğunu söyler. Bu teze göre, bir düşüncenin düşüncesi olmayan hiçbir düşünce, bir şeyin

---

¹⁵ Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, s. 161, Paradigma, İstanbul 1999.

arzusu olmayan hiçbir arzu yoktur. Bu tez, zihinsel edimler ve fiziksel dünyayı ayırmada oldukça önemli bir kavrayıştır. Çünkü fiziksel dünyadaki bir nesnenin, örneğin bir ayakkabının herhangi bir şeye yönelmiş bir nesnesi yoktur. Fakat zihinsel bir edim olan korku ya da sevginin yöneldiği nesnelere vardır. Fakat bu noktada Brentano'ya eleştiriler de mevcuttur. Brentano'nun, zihinsel edimlerin karakteristiği olan yönelimsellik kavramı, doğru kabul edilmemektedir. Çünkü her zihinsel edim yönelimsel olmak zorunda değildir. Örneğin, kişinin sevdiği birini, zihinsel edim anlamında arzulaması yönelimseldir. Çünkü arzusunun bir nesnesi vardır. Fakat yine bir zihinsel edim olan arzulamanın kendisi yönelimsel değildir. Çünkü bir nesnesi yoktur.

Ya da bir başka örnek olarak vücudumuzda ağrıyan bir noktayı, serçe parmağını düşünelim. Burada ağrıyı hissetmek yönelimseldir, çünkü bir nesnesi vardır. Fakat ağrının kendisi yönelimsel değildir, çünkü bir nesnesi yoktur.

Sonuç olarak zihinsel fenomenlerin en önemlisi olan zihinsel edimler yönelimseldir. Bu yönüyle zihinsel edimler diğer bütün tözlerden ayrılır. Bununla beraber yönelimsel olmayan zihinsel edimler de mevcuttur. Fakat yönelimsellik zihinsel fenomenlerin ayırıcı özelliğidir.

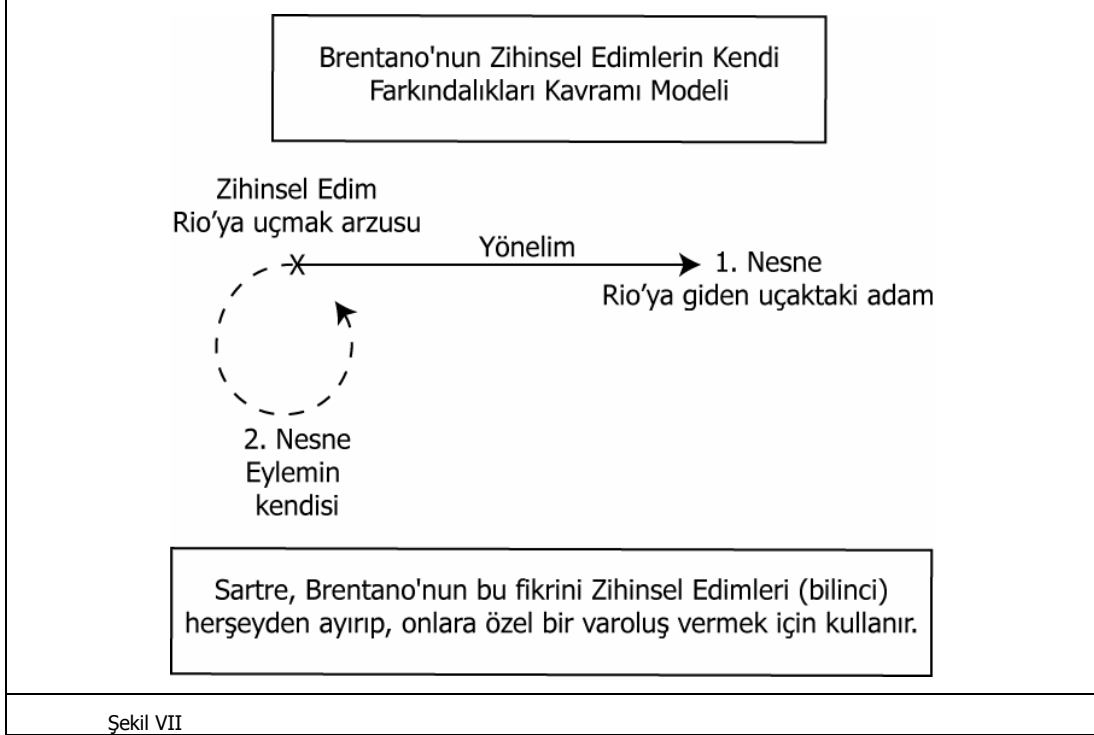
Brentano'da bahsi geçen zihinsel edimlerin varlığına dair tartışma Antik Yunan düşüncesine dek geri gitmektedir. Bir model üzerinden açıklama yapmak gerekirse; herhangi bir zihinde A_1 zihinsel ediminin var olduğunu düşünelim. Eğer A_1 o zihnin bir parçası ise, o zihin A_1 'in farkındadır. Çünkü bir zihin, kapsadığı her zihinsel edimin bilincindedir. Ama bu farkında oluş ikinci bir zihinsel edimi zorunlu kılar, A_2 , ki bu A_1 'in farkına varıştır. A_2 edimi de aynı zihnin bir parçası olduğundan o da aynı zihin tarafından bilinir. Fakat bu farkına varış bir zihinsel edimi yani A_3 'ü yine aynı zihin içinde zorunlu kılar ki bu A_3 , A_2 'nin farkına varan zihinsel edim olacaktır. Bu durum sonsuza değin sürüp gider.

Bundan dolayı bir zihinde A_1 ediminin oluşması, onu takip eden sonsuz sayıda başka edimleri gerektirir. Ama bir zihinde sonsuz sayıda edim olamaz. Bundan dolayı bir tek zihinsel edim dahi oluşamaz. Sonuç olarak zihinsel edimlerden bahsedilemez. Bu tartışmanın iki can alıcı sonucu vardır.

1. Bir zihin, kendisinde oluşan her bir edimin farkındadır.

2. Bir zihinsel edimin farkındalığı, her zaman başka bir zihinsel edimin içinde yer alır.

Eğer, zihinsel edimlerin varlığını reddetmek istemiyorsak bu ikisinden birisini seçmek zorundayız. Brentano ikinci şıkkı reddeder ve birinci önermeyi seçerek aşağıdaki modeli oluşturur.¹⁶ (Şekil VII)

Brentano'ya göre, bilinç, zihinsel bir edimin farkında olabilir ve bunun için ilk edimin bilincinde olan ikinci bir eylem gerekmez. Bu durumda ikinci bilinçlilik ne içermektedir? Brentano bunu her zihinsel edimin kendi farkındalığına sahip olduğunu söyleyerek yanıtlar. Bir zihinsel edim iki nesneye sahiptir. Birincil nesne arzulanan şey, ikincil nesne ise her zaman eylemin kendisidir.

Sartre özlerin varlığına karşı çıkar. Çünkü bir öz varolursa, zihinsel bir edimden ziyade zihinsel bir varlık olacaktır. Bu durumda da öz kendi bilincinde olmayan bir varlık

¹⁶ Grossmann, Reinhardt, *Phenomenology & Existentialism*, s. 52, Routledge & Kegan Paul, Londra, 1984

haline gelir. Yani kendisi-için-varlık değil, bir kendinde-varlık'tan bahis zorunlu olacaktır. Bilinç bu yüzden, bir kendinde-varlık'ı içermek durumundadır.

2.4. Spontanlık

Sartre terminolojisinde önemli bir kavram da spontanlıktır. (Şekil VIII) Bu terim kendi varoluşunu kendisi belirleyen bir varoluş şekli için kullanılır. Sartre spontanlığı bilincin kendi farkındalığı ve özgürlüğün temel özelliği olarak konumlandırır. Bilinç kayıtsız şartsız özgürdür. Çünkü tamamıyla spontandır. Spontan varoluş şekli, kendisi-için ve kendinde olarak varolmaktır. Bir varlık eğer kendini yaratıyorsa (kendi kaderini tayin edebiliyorsa) spontandır. Sartre özlerin varoluşuna bu yüzden karşı çıkar. Çünkü, eğer özler varolsaydı kendi farkındalıklarına sahip olamayacaklar ve bundan dolayı da spontan olmayacaklardır. Sonuç olarak bir öz, özgür olamayacaktır.

SPONTANLIK

- Spontanlık, kendi varoluşunu kendi belirleyen bir varoluş şeklidir.
- Spontanlık, bilincin kendi farkındalığıdır.
- Spontanlık, özgürlüğün temel özelliğidir.
Çünkü bir varlık kendi kaderini tayin edebiliyorsa, kendini yaratıyorsa spontandır.
- Bilinç, kayıtsız şartsız özgürdür, çünkü tamamıyla spontandır.
- Öz yoktur.
Çünkü varolursa, zihinsel edim değil, zihinsel bir varlık, kendinde-varlık olur. Kendinde-varlıklar ise spontan olamazlar.

Şekil VIII

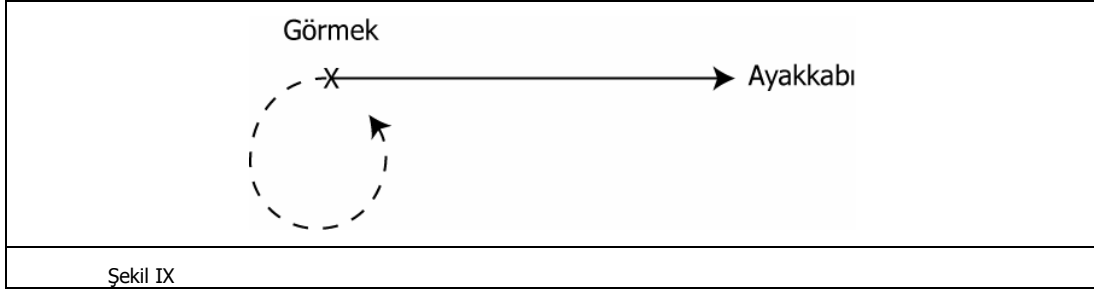
2.5. Ego

Sartre'a göre, bilincin içeriğinde bir "öz" ya da "ben" den bahsetmek mümkün değildir. Fakat Sartre aynı zamanda bilinç için (bilincin yönelmiş olduğu) bir "ego" ve "ben" den bahseder. Özler varolmazlar fakat egolar vardır. Bir egoyu bir özden ayıran en temel şey, egonun asla bilincin bir parçası olmaması ve asla bilinç içinde yer almamasıdır. Ego her zaman bilinç için bir nesne konumundadır. Ego'nun bir başka özelliği, Sartre'ın deyimiyle, onun refleksif bilinçte ve ondan önce ortaya çıkmasıdır. Bunu şu şekilde modellemek mümkündür.

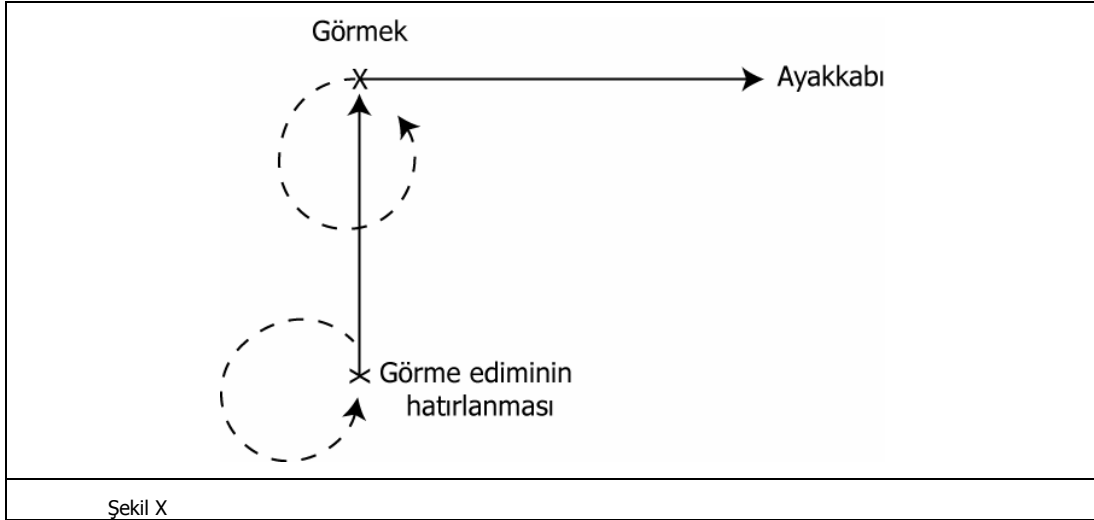

Eğer Sartre'ın "bilinç" kavramını "zihinsel edim/edimler" olarak düşünürsek, kendine dönen (reflecting) bir zihinsel edim, nesnesi yine bir başka zihinsel edim olan bir edimdir. Buradaki ikinci zihinsel edim de kendine dönmüş (reflected) bir edimdir.

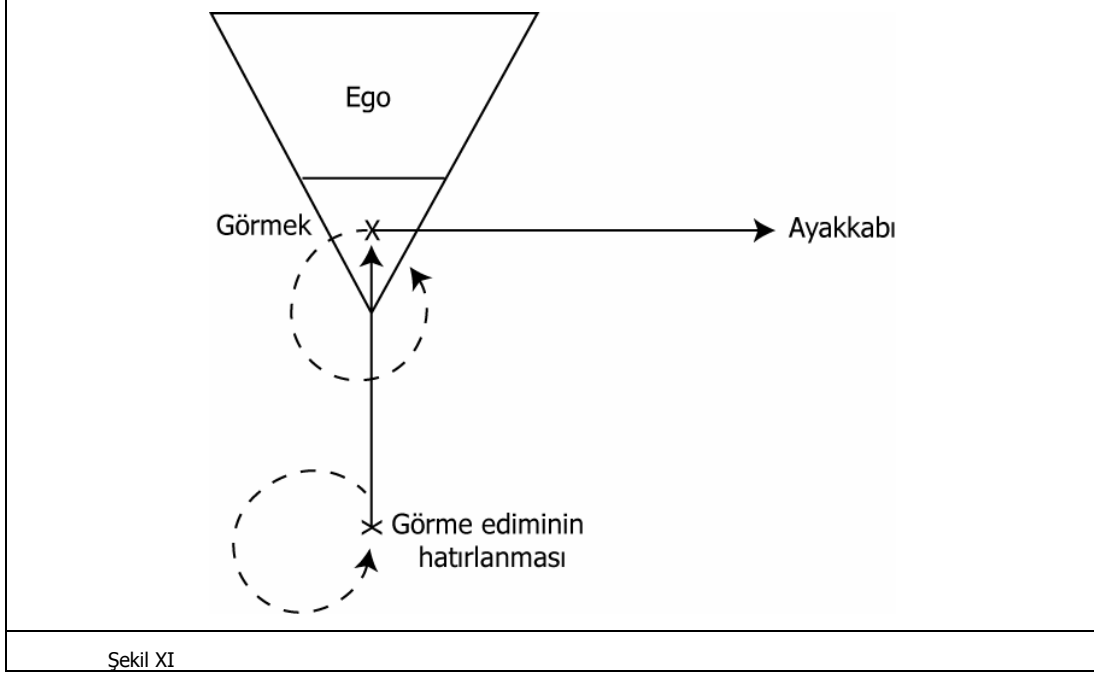
Örneğin; kişinin yolda yürürken vitrinde bir ayakkabı görmesi, görme eyleminin kendine dönmemiş halidir. Nesnesi ayakkabıdır. (Şekil IX)

Bir sonraki adıma geçerse ve aynı kişinin ayakkabıyı gördüğü anı hatırladığını düşünürsek, burada meydana gelen görme ediminin hatırlanması olan bir başka edimdir. Hatırlama edimi kendine dönen, görme edimi ise kendine dönmüş edimdir. (Şekil X)

Sartre'a göre bu model eksiktir. Çünkü refleksif bilinçten önce ortaya çıkması gereken "ego" şekilde yoktur. Olması gereken diyagram aşağıdaki gibidir. (Şekil XI)

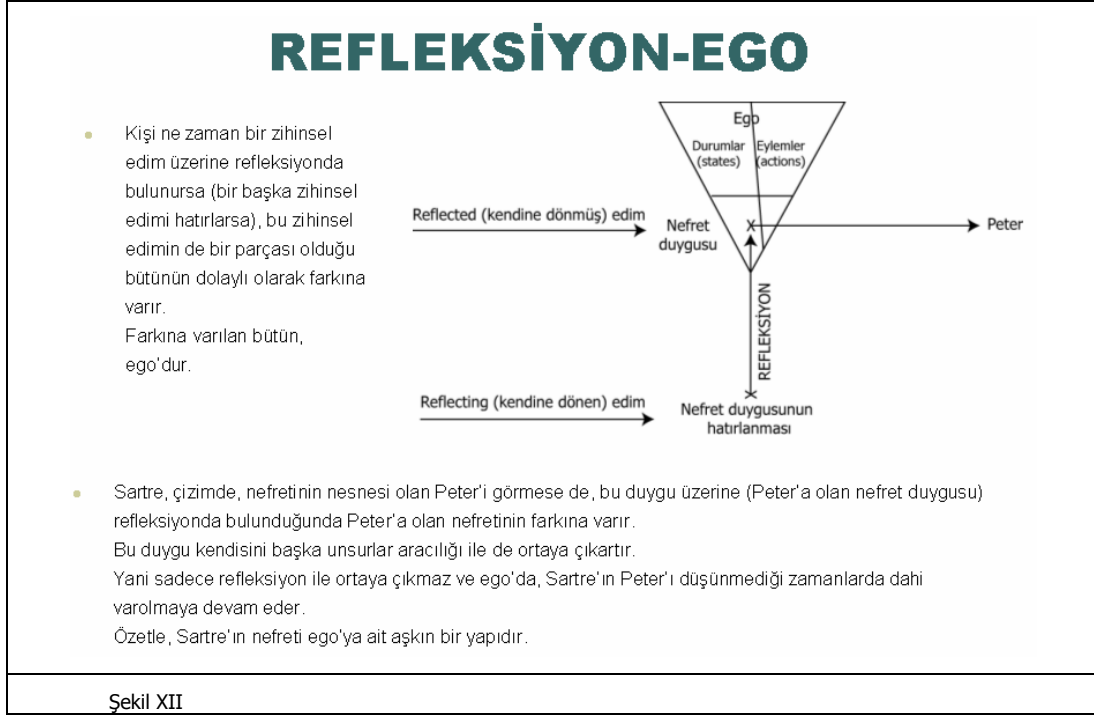

Sartre'ın analizine göre ego, farklı zihinsel şeyler içeren karmaşık bir yapıdır. Ego, bilincin sonsuzluğunun aşkın bir bütünüdür. Ama bu yapının kendisi de alt yapılardan oluşur. Bu alt yapılar "durumlar (*states*)" ve "eylemler (*actions*)" dir. Bundan dolayı ego, Sartre'a göre kendisi de yapılardan oluşmuş bir yapıdır.¹⁷

Sartre bir durum örneği olarak "nefret" kavramını kullanır ve şöyle bir örnekle açıklar. Peter'i yani nefretinin nesnesini ne zaman görürse çok büyük bir nefret duyar. Bu duygusunun üzerine refleksiyonda bulunduğu zaman Peter'a olan nefretinin farkına varır. Bundan dolayı onun Peter'a olan nefreti kendisini bu duygu aracılığı ile açığa çıkartır. Bu duygu kendini başka unsurlar aracılığı ile de ortaya çıkartır ve Sartre'ın Peter'ı düşünmediği zamanlarda dahi varolmaya devam ettiği söylenebilir. Kısacası Sartre'ın nefreti, daha büyük bir yapı olan egoya ait aşkın bir yapıdır. Buradaki ego

¹⁷ Grossmann, Reinhardt, *Phenomenology & Existentialism*, s. 52, Routledge & Kegan Paul, Londra, 1984

daha önce de belirtildiği üzere, bilince, belli mental edimlerin (nefret duygusu gibi) ardında belirir.¹⁸ (Şekil XII)

2.6. Kendinde-varlık (Öz Varoluştan Önce Gelir)

Sartre, evreni kendisinde varlık olarak tanımlar. Kendisinde varlığın Parmenidesçi bir yaklaşımla yaratılmamış olduğunu, değişmediğini, aktif ya da pasif olmadığını, herhangi bir sebebi olmadığını, hatta kendisinin sebebi dahi olmadığını söyler.¹⁹ Kendisinde varlık hakkında söylenebilecek yegane şey, "onun görünen dışında bir şey olmadığı" ifadesidir. Arkasında bir başka gerçek aramak mümkün değildir. Bu varlık türü katıdır, bölünmemiş bir tekliktir, kendine yapışkıdır, izah edilemez. Özetle; kendisinde varlık saçmadır ve olumsuzdur.²⁰

¹⁸ Grossmann, Reinhardt, *Phenomenology & Existentialism*, s. 215, Routledge & Kegan Paul, Londra, 1984

¹⁹ W.T., Jones, *A History of Western Philosophy Volume V*, s. 352, Harcourt Brace Jovanovich, Inc., USA, 1969-1975

²⁰ A.g.e.

Olumsuzluk, varolması kadar varolmaması da mümkün nesnelere için kullanılan bir terimdir. Yani bugün varolan nesnelere belli bir süre sonra yok olabileceğini anlatır.

Sartre'ın ünlü romanı *Bulantı*'nin baş kişisi Roquentin'in roman boyunca farkettiği şeylerden birisi de, her an her şeyin olabileceğidir. Bu, onu insan varlığının tesadüfi olduğu yolunda bir inanca sürükler. İnsanlar şans eseri yaşadıkları için, varoluş bir zorunluluk değildir ve varolmak için hiç bir sebep ya da amaç yoktur.

Sürekli olarak "varolmaktayım" sözünü tekrar eder ve Bouville'de kendi varoluşlarını görmek istemeyen insanlarla alay eder.

"Düşünüyorum da diyorum gülererek, "hepimiz şurda, oturmuşuz, o değerli varoluşumuzu sürdürmek için yiyip içiyoruz. Oysa, varolmaya devam etmemiz için hiçbir, ama hiçbir sebep yok." ²¹

Varoluşun bir sapma, bir rastlantı olduğunu, herhangi bir şeyin varolması için hiç bir zorunluluğun gerekli olmadığını fark eder.

"Beni tedirgin eden buydu işte; şu akar kurtçuğun varolmaklığı için hiç bir sebep yoktu şüphesiz." ²²

Sartre, kendinde-varlıklar için özün varoluştan önce geldiğini bir örnekle anlatır.

"Kağıt keseceğini ele alalım der." ²³

Bir kağıt keseceği bunu yapan kişi tarafından ne olması gerektiğine göre tasarlanmış bir şeydir. Birisi bunu yapmaya karar vermiştir ve onun ne şekilde olması gerektiğine dair bir fikri kafasında şekillendirmiştir. Kağıt keseceğini yapacak olan usta önce ne yapmak istediğine karar verir. Yapacağı şeyin ne işe yarayacağını, nasıl kullanılacağını kafasında şekillendirir. O andan itibaren "kağıt keseceği her ne ise", kağıt keseceğinin özü belirlenmiş olur.

"Bu demektir ki, kağıt keseceğinin özü (yani onu yapmayı ve tanımlamayı sağlayan reçetelerin, tekniklerin, niteliklerin hepsi) onun varlaşmasından önce gelir." ²⁴

---

²¹ Sartre, Jean-Paul, *Bulantı*, s. 115, Ataç, İstanbul 1961

²² A.g.e., s. 139

²³ Sartre, Jean-Paul, *Varoluşçuluk*, s. 59, çev. Asım Bezirci, Say Yayınları, İstanbul 1999.

²⁴ A.g.e., s. 60

Öyle ki bu öz, onu yapacak olan ustanın onu gerçek dünyaya getirmeden önce yani kağıt keseceği varolmadan önce belirlenmiştir. Aslında onu yapan kişinin zihninde özü ile beraber ortaya çıkmıştır. Kağıt keseceği fiziken var olmaya başladığı andan itibaren o aslında olacağı herşey olmuştur bile. Varoluşu tamamlanmıştır ve kendi içindedir. Yani o zaten bir şeydir. Kendinde varlığın özü onun öncesinde tayin edilmiştir.

2.7. Sartre'in Descartes'ı Eleştirisi

Sartre, Descartes'ın insanları tıpkı kendinde-varlıklar gibi gördüğünü düşünür.

"Yaratıcı bir Tanrı'yı bile çoğu zaman yüksek bir zanaatçı gibi tasarlarız. Tanrı'yı zanaatçıya benzetiriz. Benimsediğimiz öğreti hangisi olursa olsun, -ister Descartes'inki, isterse Leibniz'inki gibi bir öğreti olsun-, yine de biz iradenin az çok anlakı (aklı) izlediğini, hiç olmazsa onunla birlikte yürüdüğünü kabul ederiz. Tanrı yaratırken neyi yarattığını çok iyi bilir diye düşünürüz. Böylece, Tanrı'nın ruhundaki insan kavramını zanaatçının kafasındaki kâğıt keseceği kavramına benzetmiş oluruz. Nasıl ki Tanrı teknik bir kavrayışa insanı ayartıyorsa, zanaatçı da bir tanım ve tekniğe göre kağıt keseceğini yapar. Yani bireysel insan, Tanrısal anlakta var olan belli bir kavramı gerçekleştirir."²⁵

Descartes insanların Tanrı tarafından yaratılmış olduklarını söyler.

"Tanrı sonsuz, ezeli-ebedi, değişmez, bağımsız, herşeyi bilen, herşeye gücü yeten ve biz insanlarla başka herşeyi yaratmış olan yetkin bir varlıktır."²⁶

Yine Descartes'e göre, biz insanlar, Tanrı tarafından belirlenmiş bir öze sahibizdir ve bu öz Tanrı tarafından tayin edilmiştir. Bundan dolayı, varlığa geldiğimizde zaten ne isek o olmalıyızdır. Özümüz varoluşumuzdan önce gelmektedir. Tüm insanların temsil ettiği evrensel bir insan doğası vardır. Kim olduğumuz, ne olduğumuz, ne yapacağımız, nasıl yaşayacağımız, biz doğmadan önce Tanrı'nın iradesi ile zaten belirlenmiştir.

"İmdi, bir kralın tebaalarının bazı hareketleri için yapabileceği şeyi, herşeyi insanlardan önce bilen ve sonsuz bir gücü olan Tanrı, insanların bütün hareketleri için şaşmaz bir şekilde yapar. Böylece bizi bu dünyaya göndermeden önce, irademizin,

---

²⁵ A.g.e., s. 60

²⁶ R. Descartes, *Felsefenin İlkeleri* (çev. M. Akın), İstanbul, 1992, s. 85-6, aktaran Ahmet Cevizci, *Onyedinci Yüzyıl Felsefesi Tarihi* s. 79, Asa Kitabevi, Bursa 2001

bütün meyillerin neler olacağını, tamı tamına biliyordu; o meyilleri bize verirken, dışımızda bulunan bütün şeyleri de şu veya bu zamanda duygularımıza çarpacak şekilde düzenlemiştir, ve onlar vesilesi ile cüz-i irademizin şu veya bu şeye karar vereceğini bilmiştir. Tanrı böyle istemiştir. Ama cüz-i irademizi buna zorlamamıştır.”²⁷

Sartre, Descartes’ın bu görüşünün sadece kendinde-varlıklar için doğru olacağını kabul eder. Çünkü kendinde-varlıkların özünü insan, zihninde tasarlayarak oluşturabilir. Oysa ki, kendisi-için-varlıklar söz konusu olduğunda, özün varoluştan önce gelmediğini savunur. Bunun sebebi de, kendisi-için-varlığın özünü kendi eylemleri ile oluşturmasıdır.

Sartre, bir varoluşçunun tanımını yaparken bunu net bir şekilde açıklar. Varoluşçu birey, insan varlıkları için Descartesçı görüşün tam tersine inanır. Ona göre “varoluş, özden önce gelmektedir”. Bu görüş aşağıda bahsedileceği üzere, kendisi-için-varlık kavramını inşa edecektir.

2.8. Sartre’ın “Varoluş Özden Önce Gelir” Kavramını İnşası

18. yüzyılda, Tanrı kavramının ortadan kalkmasına karşın, Sartre “öz varoluştan önce gelir” düşüncesinin izlerinin halen mevcut olduğunu, bu düşüncenin Voltaire, Diderot hatta Kant’ta dahi görüldüğünü söyler.²⁸ Onlara göre, insanoğlunda bir “insan doğası” vardır ve bu insanlı kavram herkeste bulunur. Bir orman adamı ile bir burjuva aynı temel nitelikleri taşır. Yani bu yüzyılda dahi, insanın özü tarihsel bir varoluştan önce gelmektedir.

Oysa ki, Sartre’a göre insan zihni, kendisinin açık ve net bir şekilde farkındalığına sahiptir. Zihin bir bilinç halidir. Bu bilinç “yokluk” tur. Diğer şeylerin içine gireceği bir boşluktur. Bilincin kendisi bir şey değildir. O, kendinde-varlıklar gibi, tamamlanmıştır ve özünü kendi içinde barındırmaz. Bizler her zaman başka bir şeyin, kesin bir gerçeğin, açık bir sezginin, bir nesnenin, bir arzunun, bir değer bilinciyizdir. Kendi bilincimizi nasıl yönlendireceğimize dair seçimler yaparız ve bilincimizin, bundan dolayı da gerçekliğimizin doğasını tayin ederiz.

---

²⁷ R. Descartes, *Felsefenin İlkeleri* (çev. M. Akın), İstanbul, 1992, s. 85-6, aktaran Ahmet Cevizci, *Onyedinci Yüzyıl Felsefesi Tarihi* s. 79, Asa Kitabevi, Bursa 2001

²⁸ Sartre, Jean-Paul, *Varoluşçuluk*, s. 61, çev. Asım Bezirci, Say Yayınları, İstanbul 1999.

Kendinden öncekilerden farklı olarak Sartre, kendinde-varlık'ın bahsedilen özelliklerinin, insanı karşılamayacağını düşünür ve kendisi-için-varlık fikrine ulaşır.

2.9. Kendisi-için-varlık (Varoluş Özden Önce Gelir)

İnsan ve dünya arasındaki ilişkiyi bilinci (yokluğu) tanımlamadan açıklayabilmek mümkün değildir. İnsan diğer varlık türlerinden bilinçli olması ile ayrılır. Çünkü insan karşılaştığı durumu sorgusuz sualsiz kabullenmez. Onu sorgular, anlamaya çalışır. İnsan; bir kahve fincanı olmaktan, soru sormak, imgelemek, rol yapmak gibi yetenekleri ile ayrılır. Bir kahve fincanı neyse odur, yani kahve fincanıdır. Arkasında başka bir gerçeklik yoktur. Ama bir öğretmen, aynı zamanda bir baba, bir homoseksüel ya da bir katil olabilir.

Bilinçli olmak bir şeyin bilinci olmaktır; bir şeyin bilinci olmak ise bilincin o şey olmadığını farkına varması demektir. Sartre bilinci şu şekilde tanımlar; Bilinç doğası gereği kendi yokluğunun farkında olan bir varlıktır.²⁹ Yani, kahve fincanını algılayan bilinç o fincan olmadığını ortaya koymakta ve kendisini o fincan olmayan şey diye nitelendirmektedir. Bilinmekte olanın bu varolmaktığı yokluk önünde varolmaktır. Her ne kadar kahve fincanı ancak "kendisi için varlık" sayesinde ortaya çıkmış olsa da bunu ortaya çıkarmanın varlığından söz etme imkanı yoktur. O halde "kendisi için varlık" yokluk olarak ifade edilir. Bu bağlamda yokluk bir boşluk gibi değerlendirilebilir. Bu boşluk insanı diğer varlık tiplerinden ayırmaktadır. İnsan, eylemleriyle düşünceleriyle ve algılarıyla bu boşluğu doldurmaya çalışır. Algıladığı ve eylemde bulunduğu dünyada kendi arzusu doğrultusunda tasarlanmış bir geleceğe doğru hareket eder. Bundan dolayı insan doğasındaki yokluk paradoksal olarak onun en önemli özelliğidir.

Kendisi-için-varlık zaman içinde olmanın özel bir şeklidir. Bir öze sahip olmadır öyle ki o öz içinde geleceğimizin belirlediği biz varızdır. Kendimizi, onun (kendisi-için-varlık) içinde geleceğe doğru fırlatmışız ya da gelecekte hayal etmekteyizdir.

"Peki biz ne demek istiyoruz bununla? İnsanın taştan ya da masadan daha değerli olduğunu mu söylemek istiyoruz yoksa? Şunu demek istiyoruz: İnsan var olur önce. Bir geleceğe doğru atılan ve bu atılışın bilincine varan bir varlık olarak ortaya çıkar. Bir yosun, bir karnıbahar ya da bir çürümüş bir nesne değildir o, öznel olarak

---

²⁹ Sartre, Jean-Paul, *Being and Nothingness*, s. 47, Routledge, Londra 2002.

kendini yaşayan bir tasarıdır. Bu tasarıdan önce anılacak hiçbir şey yoktur. Gökyüzünde hiçbir şey anlaşılmaz ondan önce. İnsan, nasıl olmayı tasarladıysa öyle olacaktır. Olmak isteyeceği şey değil tasarlayacağı şey yani. İstemek deyince bilinçli bir kararı anlıyoruz biz; aramızdan bir çocukları için kendi kendine oluştan sonra gelir bu. Bir partiye gitmek, bir kitap yazmak, evlenmek isteyebilirim; ama bütün bunlar irade denen şeyden daha köklü, daha kendiliğinden bir seçmenin belirtisidir.”³⁰

İnsan ne olmayı seçmekte özgürdür. Ama bu, Kierkegaard'ın “tek bir şey dile” ifadesindeki ile aynı anlama gelmez. Burada anlatılmak istenen kişinin tüm hayatı boyunca yapacağı seçimlerin toplamı, bilincini yönlendireceği yolların toplamıdır. Her insanın projeleri vardır. Günlük yaşantımızdaki seçimlerin tamamı, bu projelerin gerçekleşmesi doğrultusunda yapılır.

Kişinin bir üniversiteden mezun olması, diploma alması, işe girmesi gibi adımları barındıran bir süreç, onun, o anki tüm seçimlerini gelecekte kendini hayal ettiği yere göre yapacağı seçimlerden oluşur. Sartre, bireyin özünün yapmış ve yapacak olduğu bu seçimler ile oluştuğunu söyler. Her birimiz, kendi planımızı, kendi projemizi tayin etmek zorundayızdır. Sartre bunu “tasarı (project)” olarak tanımlar.³¹

Varoluşumuz her zaman geleceğe, nihai varış noktası olarak da ölüme yönelmiştir. Ölüm düşüncesi birey için bir dönüm noktası, nihai bir projedir ve varolma halimizi tamamlar. Bir kendisi-için-varlık olarak çelişkimiz, özümüzün ancak varolmamızın ortadan kalkması ile tamamlanabilmesidir. (Şekil XIII)

---

³⁰ Sartre, Jean-Paul, *Varoluşçuluk*, s. 62, çev. Asım Bezirci, Say Yayınları, İstanbul 1999.

³¹ A.g.e., s. 62

KENDİSİ-İÇİN-VARLIK (Varoluş Özden önce gelir)

- Sartre'a göre insan ve dünya arasındaki ilişki bilincin tanımını olmadan açıklanamaz.
- İnsan diğer varlık türlerinden bilinçli olması, soru sorması, imgelemesi, rol yapması ile ayrılır.
- Bilinçli olmak bir şeyin bilinci olmaktır, bir şeyin bilinci olmak ise bilincin o şey olmadığını farkına varmasıdır.
- Bilinç doğası gereği kendi yokluğunun farkında olan bir varlıktır.
Bu yokluk boşluk olarak değerlendirilebilir ve insanı diğer varlık tiplerinden ayırır.
İnsan eylemleri, düşünceleri ve algılarıyla bu boşluğu doldurmaya çalışır, geleceği ile ilgili planlar yapar.
- Kişi tüm seçimlerini gelecekte kendini hayal ettiği yere göre yapacağı seçimlerden oluşturur.
- Sartre, bireyin özünün yapmış ve yapacak olduğu bu seçimler ile oluştuğunu söyler.
- Bir kendisi-için-varlık olarak çelişkimiz, özümüzün ancak varolmamızın ortadan kalkması ile tamamlanabilmesidir.
Çünkü varoluşumuz her zaman geleceğe, nihai varış noktası olarak da ölüme yönelmiştir.

Şekil XIII

3. SARTRE ONTOLOJİSİNİN TEMEL KAVRAMLARI

3.1. Kaygı

Bireyler özgürce seçme yetenekleri olduğunu bilirler. Bu ise bireye kaygı verir. Özgürlüğü reddetmek mümkün değildir. Özgürlük aynı zamanda bir yükür de. Bir başka deyişle hoşnutsuzluk veren bir durum yaratır. Bireye kimse ilk elden ne yapması gerektiğini söyleyemez. Hiç kimse ondan bu sorumluluğu alamaz. Birey her zaman kendisi karar vermek, kendisi seçmek ve sorumluluğunu kendisi üstlenmek zorundadır. Her seçim aynı zamanda saçma ve keyfidir. Birey bu sıkıntılı durumdan kurtulmak için bir çıkış yolu ve her zaman kendisine yol gösterecek bir rehber arar. Ona ne yapması gerektiğini söyleyen birisine, akıl alacağı yani kendisini bu sorumluluktan kurtaracak, bu yükü onun üzerinden alacak birine ihtiyaç duyar. Bir başka deyişle, otomatik olarak doğru olanı yapabilmeyi ister.

Tanrı olma arzusu, yani kendinde-varlığın kendisi-için olma arzusu bu ihtiyaçtan doğar. Birey aynı zamanda, hem özgürce seçim yapabilen, kendi kendini yönetebilen, hem de kendine ait bir gelecek tasarımı yapabilen bir varlık olmayı arzular. Aynı zamanda da bu varlığın hiçbir kesinliğe sahip olmamasını, hata yapabilmesini ve doğru şekilde eylemde bulunabilmesini de arzular. Tıpkı bir Tanrı gibi olmak ister. Bu, bireyin Tanrı'nın olmadığını farketmesi ile yerini bir düş kırıklığına bırakır. Bunun mümkün olmadığını anlar. Özgürce seçip, her zaman doğru eylemde bulunabilmek, yanılığa düşmemek mümkün değildir. Doğru bir eylem, doğru bir şey yoktur. Çünkü etrafımızdaki şeylere biz anlam veririz. Onların iyi ya da kötü oldukları tamamen bize ait yargılar sonucu ortaya çıkar.

"Kara mı? Kelimenin söndüğünü, olağanüstü bir hızla anlamından boşandığını hissettim. Kök kara değildi, bu ağaç parçasının üstündeki başka bir şeydi. Kara tıpkı daire gibi varoluşmayan bir şeydi."³²

Eylemde bulunduğumuzda, etrafımızı değiştirir ve bir değer yaratırız. Değer verdiğimiz zaman bunu diğer insanlar adına da yapmış oluruz. Ötekilerin de nasıl

---

³² Sartre, Jean-Paul, *Bulanık*, s. 134, Ataç, İstanbul 1961

istemeleri gerektiğine örnek oluruz. Bu bizi, seçim yaparken tüm insanlar için seçim yapmanın olağanüstü zor ve ağır özgürlüğü ile yüzyüze bırakır. Bundan kurtuluş yoktur. (Şekil XIV)

KAYGI

- Bireyler, özgürce seçme yeteneğine sahiptir. Bu onlarda kaygı yaratır.
- Bireye kimse ne yapması gerektiğini söyleyemez. Birey her zaman kendisi karar vermek, kendisi seçmek ve sorumluluğunu kendisi üstlenmek zorundadır.
- Her seçim aynı zamanda saçma ve keyfidir.
- Birey otomatik olarak doğru olanı yapabilmeyi ister. Bu da Tanrı olma arzusu yani kendinde-varlığın kendisi-için olma arzusunu doğurur. Fakat mümkün olmadığını anlayınca düş kırıklığına uğrar.
- Doğru bir eylem, doğru bir şey yoktur. Çünkü etrafımızdaki şeylere biz anlam veririz. Onların iyi ya da kötü oldukları tamamen bize ait yargılarla ortaya çıkar.
- Eylemde bulunduğumuzda etrafımızı değiştirir ve değer yaratırız. Bunu diğer insanlar adına da yapmış oluruz. Ötekilerin de nasıl istemeleri gerektiğine örnek oluruz. Bu bizi seçim yaparken seçim yapmanın olağanüstü zor ve ağır özgürlüğü ile yüzyüze bırakır.

Şekil XIV

3.2. Tanrı'nın Yokluğu, Terkedilmişlik

Tanrı, Sartre tarafından kendinde-kendisi için-varlık olarak tanımlanır.

Bu hemen hemen Hıristiyan düşünürü Aquinaslı Thomas'ın formülasyonunun Sartre terminolojisine geçmesidir. Tanrı'yı skolastiklerin tanımladığı gibi kendi-kendisinin özü, kendi kendisinin nedeni ya da kusursuz bir akıl olarak tanımlamak, onun kendinde-kendisi için-varlık olduğunu söylemektir. Ama Tanrı bu şekilde tanımlandığı vakit çelişki kaçınılmaz olmaktadır. Çünkü bir sebep, kendi kendisinin bir sebebi olmak için dahi, sebep ve sonuç arasında bir mesafe olmak zorundadır. Bir şeyi bilmek, hatta kendini bilmek demek, özne ve nesne arasında bir mesafe olması demektir. Bu, Sartre'a insan olmanın bir başka karakteristiğini verir. İnsan sadece soru soran değil, aynı zamanda cevapları da isteyen bir varlıktır. Ve insan bütün, eksiksiz cevaplar ister. Yani insan ümitsizce Tanrı olmaya çalışan bir varlıktır. Ama "Tanrı olmak fikri" kendinde bir çelişki

barındırdığı için bu sentez, gerçekleşebilme imkanına sahip değildir. Böyle olduğu için de mantıki bakımdan bir imkansızlık ifade eder.

Tanrı yoktur. (Şekil XV) Bu bir farklılık yaratır. Tanrı'nın yokluğunda herşeye izin vardır. Önsel olarak hiçbir şey iyi değildir. Bazı ahlâk felsefecileri, Tanrı olmadan da mutlak iyi yi bulabileceklerini savlamışlardır.

"Herkes evrensel insan kavramının özel bir örneğidir. Kant bu evrensellikten şu özelliği çıkarıyor: orman adamı da bir burjuva ile aynı temel özellikleri taşır... Demek ki, burada dahi insanın özü, doğada karşılaştığımız tarihsel varoluştan önce geliyor."³³

Fakat Varoluşçular buna inanmazlar. Çünkü;

"kavrayacak, tasarlayacak bir Tanrı olmayınca, insan doğası diye bir şey de olmaz"³⁴

Hiç kimse bireyin kim olduğundan sorumlu değildir. Birey yalnızdır, terk edilmiştir ve eylemleri için hiç bir özür ya da yargılama imkanı yoktur.

"Kişioğlu, bu tek başına bırakılmışlık içinde, kararını ancak kendisi verecektir."³⁵

TANRI'NIN YOKLUĞU, TERKEDİLMİŞLİK

- Tanrı Sartre tarafından kendinde-kendisi-için varlık olarak tanımlanır.
- Tanrı yoktur, bu bir farklılık yaratır.
- Tanrı'nın yokluğunda her şeye izin vardır.
- Önsel olarak hiçbirşey iyi değildir.
- Birey yalnızdır, terk edilmiştir ve eylemler için hiçbir özür ya da yargılama imkanı yoktur.
- Hiç kimse bireyin kim olduğundan sorumlu değildir.
- Kişioğlu bu tek başına bırakılmışlık içinde kararını ancak kendisi verecektir.

Şekil XV

³³ Sartre, Jean-Paul, *Varoluşçuluk*, s. 61, çev. Asım Bezirci, Say Yayınları, İstanbul 1999.

³⁴ A.g.e., s. 62

³⁵ A.g.e., s. 96

3.3. Umutsuzluk

Sartre düşüncesinde bir başka anahtar kavram umutsuzluktur. Bu kavram insanın terkedilmişliğinin, Tanrı'nın olmayışının doğal bir sonucu olarak karşımıza çıkar. Çünkü biz, Tanrı'nın ve yasaklarının olmadığı bir dünyada, inanılmaz bir özgürlük duygusu ile karşı karşıya buluruz kendimizi. Kendimizi yaratmanın baş koşulu olan eylemlerimiz, bize aynı zamanda bir sorumluluk da yükler. Biz kendimizi, eylemlerimizle yaratır ve bu eylemlerin sonuçlarından sorumlu oluruz. Bizi eyleme yöneltten temel güdü projelerimizdir. Projelerimiz zorunlu olarak başkalarını da gerektirir. Eylemlerimizi seçerken aynı zamanda başkalarını da seçeriz. Fakat burada farkettiğimiz şeylerden birisi şudur: Diğerleri de bağımsızdır ve özgürdürler ve biz eylemlerimizden asla emin olamayız. Çünkü diğerleri ile birlikte olmak demek sadece olanaklara sahip olmak demektir. Kesinlik söz konusu değildir. Birey öncelikli olarak kendini kendi yapabileceği şeyler ile sınırlandırmalıdır. Diğer bireyleri işin içine katmamalıdır. Bizler aslında yaptıklarımızın toplamından ibaretizdir.

Peki kendimizi eylemlerimizle yaratırken bu nasıl olur da umutsuzluğa sebep olur?

Sartre bunu korkak ve kahraman iki karakter yardımı ile anlatır. Kişinin kendisini yaratmaktan kaçmasının, bu sorumluluğu üzerine almamasının ne kadar konforlu ve kolay bir yol olduğunu gösterir.

"*Özgürlük Yolları* adlı romanım için sık sık öne sürülen eleştirilerden biri de şudur: "Güzel ama, bunca titrek, pısrık kişileri nasıl olur da sonradan kahramanlığa yükseltirsiniz!" Doğrusu ya, olsa olsa, böylesi bir eleştiriye gülünür ancak. Bu eleştiri yapanlar sanıyorlar ki, korkak ya da kahraman olarak dünyaya gelir insan; anasından nasıl doğmuşsa öyle kalır, hiç değişmez. Neden böyle sanıyorlar, dersiniz? Neden olacak, böyle düşünmek işlerine geliyor da ondan: Öyle ya, korkak doğmuşsanız, suç sizin mi? Bu durumda kim ne diyebilir size? Kim korkaklıktan kurtarabilir sizi? Hiç kimse! Onun için üzülmeysin, yaşamanıza bakın! Öte yandan, kahraman doğmuşsanız, yine kimse suçlayamaz sizi, üstünüze toz konduramaz. İçiniz rahat etsin. Ölünceye değin kahraman olarak kalacaksınız. Kahraman gibi yiyecek, kahraman gibi içeceksiniz.

Varoluşçu ise şunu der bu konuda: korkak kendi kendini korkak yapar, kahraman ise kendi kendini kahraman. Korkak ya da kahraman olmak insanın elindedir.

Nitekim, korkak her zaman korkaklıktan kurtulabilir, kahraman her zaman kahramanlıktan çıkabilir. Genel bir bağlantıdır burada önemli olan; yoksa, sizi toptan bağlayan özel bir durum ya da özel bir eylem değil!”³⁶

İşte bu olanaklılık bireyi umutsuzluğa sürükler. Aslında korkak olanın, korkakça davranmaktan vazgeçip cesur olması bunun gerçekleşme olasılığından daha az sıkıntı verir. Fakat korkağın, bir kahraman gibi davranırken karşılaşılabileceği olası başarısızlığın sorumluluğunu üstüne alması gerekir. Bu sorumluluk duygusundan kaçma için ise kendi özgürlüğünü inkar edip, kötü niyete sığınması onun için en kolay olanıdır. Bundan kurtuluş çaresi olarak, bireyin kendi projelerini hayata geçirmesi, yani eyleme geçmesi gerekir. Eylemde bulunurken elbette diğerleri de bu eylemlerden etkilenecektir. Bu kaçınılmazdır. Fakat kötü niyeti de, umutsuzluğu da bertaraf edecek olan yegane şey bilinçli eylemdir. (Şekil XVI)

UMUTSUZLUK

- Bu kavram Tanrı'nın olmayışının ve insanın terkedilmişliğinin doğal bir sonucudur.
- Tanrı'nın olmadığı bir dünyada birey olağanüstü özgürdür ve kendini eylemleri, projeleri ile yaratır.
- Bireyin eylemde bulunurken karşılaşılabileceği olası başarısızlıklar ve bunun getireceği sorumluluk duygusu umutsuzluğa sebep olabilir.
- Kendi özgürlüğünü ve olanaklarını inkâr edip, kötü niyete sığınmak birey için en kolay olanıdır.
- Bundan kurtuluş çaresi olarak bireyin kendi projelerini hayat geçirmesi yani eyleme geçmesi gerekir.
- Eylemde bulunurken elbette diğerleri de bu eylemlerden kaçınılmaz olarak etkilenecektir.
Fakat kötü niyeti de, umutsuzluğu da bertaraf edecek olan tek şey bilinçli eylemdir.

Şekil XVI

³⁶ A.g.e., s. 80

3.4. Utanç

Utanç kavramının Sartre düşüncesinde iki temel rolü vardır. Bu kavram ile Sartre önce Ötekinin varlığını gösterir, sonra da bu kavramdan yola çıkarak insan ilişkileri üzerinde tartışmasına devam eder.

3.4.1. Öteki

Sartre, kendi bilincinin dışında başka bilinçler de olabileceği sorununa bir çözüm getirmeye çalışır. Kişi kendi bilincinin farkına "cogito" yoluyla varabilmektedir. Bununla beraber Ötekinin varlığının kişinin kendi varlığından ayırdedilmesi cevaplanmamış kalmaktadır. Bu solipsizmden çıkışı fenomenolojik refleksiyon yolu ile yapmaya çalışır.

Bunu yapmadan önce Sartre, realizmin yaklaşımını inceler.³⁷ Realizmde, Öteki'nin varlığının farkına varmak ya da kanıtlamak imkanı yoktur. Bu sadece bir hipotezden ibarettir. İdealizmde ise Öteki'nin varlığı da diğer nesnelere ya da dünyanın var olması gibi bir görüntüler zinciridir. Fakat ötekinin aşkınlığı bu yaklaşımla elde edilemez.

Sartre'in Öteki'nin kavranmasına dair olan açıklamasında, utanç kavramı başrolü oynar. Bir örnek yardımı ile utancın fenomenolojik analizini yapar. Verdiği örnekte kişi bir anahtar deliğinden bakmaktadır ve yaptığı işle o kadar meşguldür ki kendi bilincinin dahi farkında değildir. Bu durum koridorda duyduğu ayak sesleri ile, kendinin bir başkasının bakışının nesnesi olarak farkına varmasına neden olur. Sartre'in burada anlatmak istediği, kendimiz dışında başkalarının da var olduğudur. Öteki kişinin anahtar deliğinden gözetlerken yakalanması ve bundan dolayı hissettiği utanç, bu duygunun apaçık bilincine varması, başkalarının varlığını *a priori* olarak kurar. (Şekil XVII)

---

³⁷ Sartre, Jean-Paul, *Being and Nothingness*, s. 223-232, Routledge, Londra 2002.

- Öteki
Kişi kendi varlığına “cogito” yolu ile varır.
Bununla beraber Öteki'nin tanımlanması konusu cevapsız kalır ve Sartre “solipsizm” den çıkışı fenomenolojik refleksiyon yolu ile yapmaya çalışır.
Öteki'nin kavranmasına dair utanç kavramının olduğu bir örnek verir ve utancın fenomenolojik analizini yapar. (anahtar deliği örn.)
Sartre'in bu örnekle anlatmak istediği kendimiz dışında başkalarının da varlığıdur. Öteki'ne, anahtar deliğinden gözetlerken yakalanmak ve bundan dolayı hissedilen utanç bu duygunun apaçık bilincine varmak, başkalarının varlığını apriori olarak kurar.

Şekil XVII

3.4.2. Kişiler Arası İlişkiler

Biraz önce verilen örnekte, kapı deliğinden bakan kişinin egosu, onun öznel varlığının artık ortadan kalktığını söyler. Çünkü, kendi öznel varlığı ötekinin bakışı ile bir nesne haline dönüşmüştür artık.

Bununla beraber bu durumdan kaçınmak mümkündür. Bunun tek yolu ise ötekinin nesneleşmesidir. Ötekinin bakışı ile bir nesne haline gelen bilinçli ben aynı şekilde hareket ederek diğerini kendi bakışının nesnesi haline getirmeye çalışır. Fakat bu hiçbir surette istikrarlı bir durum değildir. Çünkü kişinin kendisi olabilmesi için diğer ile arasına koyduğu bu mesafe onun varlığını doğrular. Bu döngü sonsuza dek bütün insan ilişkilerinde süregidecektir. Çünkü biz kendimizin farkına ancak başkalarının bakışının nesnesi olarak varırız. Öteki, bizim öznel deneyimimizin bir parçasıdır. Başkalarını deneyimleriz ve böylece kendimiz hakkındaki gerçekleri kavrarız. Kendimizin farkına varmak için başkalarına ihtiyaç duyarız. Biz, başkaları bizi nasıl kabul ediyorsa, (kıskanç, çirkin) öyleyizdir.

Ötekinin bakışı ile kendi varlığımın teyidi bir başarısızlık olarak da adlandırılabilir. Çünkü böyle olduğu takdirde ben ötekinin kişiliğini (öznelliğini) reddederim. Böylece bireyselleşmenin (birey olmanın) şartı olan diğerine tâbi olmak, devamlı surette reddedilir. Bunun neticesinde oluşan düzensizlik, bizim başkaları ile olan ilişkilerimizdeki

çelişkinin baş sebebidir. Sartre bu tür örneklerin, sadizm, mazohizm ve aşktaki örneklerini de inceler.

Sonuç olarak; bizler kendimizi her nasıl istiyorsak öyle yapmakta özgürüz. Ama bunun yanıbaşında bizi şekillendiren ötekinin bakışı, ne düşündüğü hep vardır. (Şekil XVIII)

- Kişiler arası ilişkiler

Anahtar deliği örneğinde, kapı deliğinden bakan kişinin egosu, onun öznel varlığının ortadan kalktığını söyler. Çünkü kendi öznel varlığı, Öteki'nin bakışı ile bir nesne haline dönüşmüştür. Bu durumdan kaçış mümkündür. Tek yolu, Öteki'nin nesneleşmesidir. Öteki'nin bakışı ile bir nesne haline gelen bilinçli ben, aynı şekilde hareket ederek diğerini kendi bakışının nesnesi haline getirmeye çalışır.

Öteki'nin bakışı ile kendi varlığının teyidi bir başarısızlık olarak da adlandırılabilir. Çünkü böyle olduğu takdirde ben Öteki'nin kişiliğini (yani öznelliğini) reddederim. Böylece bireyselleşmenin şartı olan diğerine tabi olmak devamlı reddedilir. Bunun neticesi oluşan düzensizlik, bizim başkaları ile olan ilişkilerimizdeki çelişkinin baş sebebidir.

Sonuç olarak, biz kendimizi her nasıl istiyorsak öyle yapmakta hürüz. Ama, biz başkaları bizi nasıl kabul ediyorsa, (kıskanç, çirkin) öyleyizdir. Bizi şekillendiren Öteki'nin bakışı, ne düşündüğü hep yanbaşımızdadır.

Şekil XVIII

4. KÖTÜ NİYET (SAHİCİ OLMAMAK)

Sartre, sahici olmamak kavramını, bireyin özgürlüğünü inkâr etmesinin en önemli yolu olarak kendi terminolojisindeki kötü niyet (bad faith) ile karşılar.

İnsan varlığı yaşadığı dünya içinde çeşitli seçimlerde bulunur. Bu seçimleri kendisi için mümkün tercihlerden yola çıkarak yapar. Bununla beraber, kişi bu seçimleri yaparken, ait olduğu sınıf, başka insanlar tarafından kendisine dayatılan davranış kalıpları, dini buyruklar gibi farklı unsurların etkisinde kalarak karar verir. İnsan varlığının bu pasif duruşu, onun sahici olmayan bir varoluşa sürüklenmesindeki tek nedendir.

Kötü niyet sıklıkla, yalan söylemek (*falsehood*) olarak tanımlanmaktadır. Sartre kötü niyetin kişinin kendisine yalan söylemesi olduğunu kabul ediyor:

"Kötü niyet sıklıkla, yalan söylemek (*falsehood*) olarak tanımlanmaktadır. Kötü niyetin kişinin kendine söylediği bir yalan olduğunu kabul ederiz. Bir farkla ki: kişinin kendine yalan söylemesini genel anlamı ile yalan söylemekten ayırd ederiz. Yalan söylemek olumsuz bir davranıştır, bunda da hemfikiriz. Fakat bu inkârın bilincin kendisi ile bir ilgisi bulunmamaktadır; o sadece ona aşkın olana yöneliktir. Yalanın özü, yalanı söyleyen kişinin aslında kendinden sakladığı gerçeği tam olarak bildiğini içerir." ³⁸

"Bununla beraber kişinin kendisine yalan söylemesini, genel olarak yalan söylemekten ayırmak gerekir. Genel anlamı itibarı ile yalan söylemenin bilincin kendisi ile bir ilgisi bulunmamaktadır. Kişi yalan söylediği zaman sadece kendi zihninin sınırları dışındakini, kendine aşkın olanı kasteder. Yalanın özü, yalanı söyleyen kişinin saklamaya çalıştığı gerçeği tüm detayına kadar bildiğini içerir. Çünkü, kişi bilmiyorsa, ya da bir yanılgı içindeyse yalan söylemez. Yalan benim varoluşumu, Öteki'nin varoluşunu, benim Öteki için varoluşumu ve Öteki'nin benim için varoluşumu önsel olarak kabul eder. Bundan dolayı şunu söylemekte bir mahzur yoktur: yalanı söyleyen kişi, yalanı

---

³⁸ Sartre, Jean-Paul, *Being and Nothingness*, s. 48, Routledge, Londra, 2002.

içeren projeyi bütün berraklığıyla oluşturmalı, yalanın ve değiştirdiği gerçeğin detaylarını bütün kapsamı ile bilmelidir.³⁹

Kötü niyet eğer kişinin kendisine yalan söylemesi olarak kabul edilecek ise, önceki paragrafta açıklanan durum ile aynı olamaz.

"Kötü niyet içinde olan kişi hoş olmayan bir gerçeği saklamaya çalışmaktadır. Bu halde, kötü niyet yalan söylemek ile aynı görüntüdedir. Ama önemli bir farkla: kötü niyette gerçeği kendimden saklarım. Bundan dolayı aldatan ve aldatılan ikiliği burada varolmaz."⁴⁰ (Şekil XIX)

Kötü niyet insan gerçekliğine dışardan gelmez, kişi kötü niyete maruz kalmaz. Bu bir hal değildir. Ama bilinç kendine kötü niyet ile zarar verir.

- Sahici olmamak, bireyin özgürlüğünü inkâr etmesidir. Bu, kötü niyet'tir.
- Kötü niyet, kişinin kendisine yalan söylemesidir. Gelen olarak yalan söylemekten farkı şudur:

Genel anlamı ile yalan

- Öteki'nin varoluşunu önsel olarak kabul eder. En az, iki kişi olmak zorundadır.
- Yalanın özü, yalanı söyleyenin Öteki'nden sakladığı gerçeği tüm detayı ile bildiğini içerir.

Kötü niyet

- Aldatan ve aldatılan ikiliği yoktur. Sadece aldatan mevcuttur.
- Gerçeği kendimden saklarım.

Şekil XIX

Sartre'a göre saf bilinç, tam bir spontanlıktır. Zihinsel edimler bir öz ya da ego dan doğmazlar ve tamamen spontan olarak meydana gelirler. Ama bu spontanlık bilinci korkutur. Çünkü bazen bilinç kendini saf refleksiyonda açığa çıkartır ve bunu egodan

³⁹ Sartre, Jean-Paul, *Being and Nothingness*, s. 49, Routledge, Londra, 2002.

⁴⁰ A.g.e., s. 49

kaçarak yapar. Bilinç kendi spontanlığını kendinden saklamaya ve sınırlandırmaya çalışır.

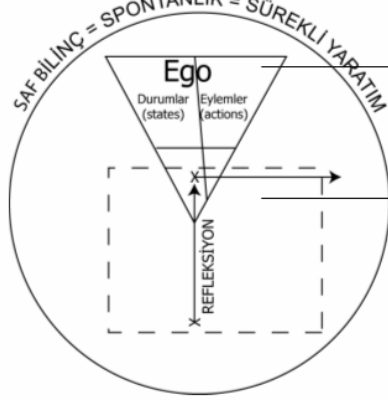
Bilincin spontanlığı insan varoluşunda iki önemli özellikten sorumludur. Birincisi varoluşumuzu kuşatan korkudur. Korku, huzursuzluk, bilincin kendi spontanlığı ile karşılaştığında yaşadığı duygudur. İkinci olarak bilincin spontanlığı Sartre'ın kötü niyet olarak adlandırdığı şeyden sorumlu olmaktır. Bilinç spontanlığını kendinden saklamaya çalışır. Huzursuzluk duymamak için kendine yalan söylemeli ve yaratıcılığını yani spontanlığını reddetmelidir. Bu sınırsız özgürlük ile yüzyüze gelmek korkusundan kaçmak için birey, kendine farklı roller biçer ve bunları kişiliğine adapte eder. (Şekil XX)

"Fakat bazen bilinç kendini aniden saf refleksiyonda yaratır. Belki ego olmaksızın değil ama egodan bütünüyle sakınarak, egoyu sürekli bir yaratım ile bilincin dışında tutarak. Bu seviyede, mümkün olan ile gerçek olan arasında –görünüm mutlak olduğu için- hiçbir fark yoktur. Artık hiçbir engel kalmamıştır, sınırlar yoktur, bilincin kendisini kendinde saklaması için hiçbir engel kalmamıştır. İşte bu anda bilinç, kendi yaratıcılığının ölümü olarak tanımlanabilecek bir şekilde aniden kaygı duyar: işte çaresi olmayan bu mutlak korku, bilincin kendinden korkusu, saf bilinci oluşturan şeydir."⁴¹

---

⁴¹ Sartre, Jean-Paul, *L'Imagination*, Paris, 1969, s. 99, aktaran Grossmann, Reinhardt, *Phenomenology & Existentialism*, (1984) s. 221.

KÖTÜ NİYETİN Fenomenolojik Serimlemesi

- Ego'nun içeriği, bireyin seçimlerini etkiler. Başka insanlar tarafından kendisine dayatılan davranış kalıpları, ait olduğu sınıf, dini buyruklar, deneyimleri burada yer alır.
- Saf bilinç bir spontanlıktır. Fakat bu spontanlık bazen bilincin kendisini de korkutur. Çünkü zihinsel edimler ego'dan doğmazlar. Kendiliğinden meydana gelirler.
- Bazen, bilincin egodan kaçarak kendini refleksiyonda üretmesi bilinci korkutan bir şeydir. Çünkü bu, gerçeklik ve bireyin olanakları arasındaki sınırı ortadan kaldırır. Bilinç kendisini kendinden saklayamaz. Sartre, bu durumu, bilincin yaratıcılığının lâneti olarak tanımlar. Kendi yaratım gücünden korkan bilinç birden kaygı duymaya başlar. İşte bu korkunun kendisi bilinci yapılandıran şeydir. Bundan dolayı bilinç, spontanlığını kendinden saklamaya çalışır. Yaratıcılığını sınırlar. Yaratım görevini Ego'ya vermek suretiyle kendine sınırlar çizer. Fakat bilinç, ego'nun yaratımı olan bir şey değildir. Aksine, ego, bilinç tarafından yaratılmıştır.

Şekil XX

Huzursuzluk duygusuna örnek olarak Sartre, babasını çıplak gören Anna'yı verir. Anna babasına karşı bir arzu duyduğunu hissettiğinde bundan korkunç derecede utanır. Fakat bunu daha sonra hatırladığında belki de arzudan öte babasından nefret ettiğini ve bu iki duyguyu birbirine karıştırdığını düşünür. Bu düşünce de her ne kadar iyi bir düşünce değilse de, ona babasını arzulamasından daha kabul edilebilir gelir. Babasından nefret ettiği düşüncesi, Anna'nın duyduğu utanç ve suçluluğu ciddi şekilde azalttığı için daha önce hissettiği şeyin arzu değil nefret olduğuna karar verir. Bir başka deyişle kendine yalan söyleyip kendini aldatmayı öğrenmiş olur.

Her ne ise o olmayıp, her ne değilse o olan insan gerçekliği, varoluşun iki alanını birbirine bağlar. Kendinde-varlık ve kendisi-için-varlık. Bunu öyle belirsiz bir şekilde yapar ki; insan olmanın kendisi, bir çoğunun kaçınmayı tercih edeceği başlı başına bir meydan okumadır. İnsan olmak, özgür ve sorumlu olmaktır. Bireyin sorumluluğu tüm insanlar için duyduğu bir sorumluluktur. İnsan özgürlüğünün bu görünüşü ve onun sonuçtaki sorumluluğu katıdır. Bir çok mazereti ve özrü geçersiz kılacak katılıktadır. Bundan dolayı Sartre özgürlüğümüzün ve sorumluluğumuzun farkına varmayı bir endişe olarak tanımlar. Bu öyle bir farkına varıştır ki; birçok insan bundan kaçınmayı tercih edecek ve bir kurtuluş çaresi aramak isteyecektir. Bu çekince ve kurtuluş arayışı kötü

niyetin amacıdır. Kötü niyette bireyler, kendi özgürlük ve sorumluluklarının sınırlarına kadar gitmeyi istemezler.

Kötü niyet, hem varoluşa ait iki alan arasındaki ilişkiyi kurmaya çalışmak denemesidir, hem de bu iki alan arasında en azından minimal olarak varolduğu düşünülen bağlantıyı reddetmektir. Kötü niyet kişinin kendisine yalan söylemesi meselesidir. Sartre, ne zaman yalanı söyleyen, bir başkasını aldatmak ve ondan saklanmak isterse, bunu anlamının zor olmadığını söyler. Kötü niyette yalancı ve aldatılacak olan arasında böyle bir ikilik var olmaz. Çünkü kötü niyet, kişinin kendisine yalan söylemesidir. Kötü niyetli olan kişi, her iki tarafı da oynamalıdır, -aldatan ve aldatılan. Bunu takiben şu söylenebilir: Aynı birey aldatan olarak gerçeği kendisinden, yani aldatılandan saklamak zorunda olduğunu bilmelidir. Sartre'ın dediği gibi "gerçeği, kendimden daha dikkatli saklayabilmek için çok iyi bilmek zorundayım"

Her bilinç, kendisinin bilinci olduğu için bu, kötü niyetteki bilinci de kapsamak zorundadır. Diğer bir deyişle kişi kendi kötü niyetinin farkında olmalıdır. Bu aynı zamanda bir başka problem doğurur. Eğer kişi ne yaptığının farkında ise kendini aldatamaz. Kendini aldatma, Sartre'a göre, içten yapılıdır. Kendini aldatanlar, diğerlerine de kendilerine anlattıkları gibi aynı şeyleri anlatırlar. Böyle bir bireyin görünürdeki samimiyeti şu gerçekle çelişir. O aslında tamamıyla ona atfedileni yapar görünmekte fakat bunu samimi bir şekilde reddetmektedir. Yani hem kendine hem de başkalarına söylediği şeyler kasıtlı olarak yanıltıcıdır. Kişi yine de kötü niyet içinde yaşantısını sürdürebilir. Sartre'a göre bunun böyle olmasının sebeplerinden bir tanesi de; toplumun Sartre'ın kafeteryadaki garson örneğinde olduğu gibi, kişilere bir zorunluluk yüklemesidir. Müşterisine karşı kaba davranmayı düşünen bir bakkal tam anlamıyla bir bakkal olamaz. Bundan dolayı, toplum onu sadece bakkal olmakla sınırlar. Bu haliyle kötü niyet içindeki bireylerin bu rollerinden çıkmaları oldukça zor bir hale gelmektedir. Sartre'a göre kafeterya da kötü niyet içinde olan garson ve ilk buluşmasına çıkan kız örneklerinde kötü niyet, çelişkili kavramları şekillendiren bir konudur. Her iki örnekte de olgusallığın ve aşkınlığın ikili özelliğinden hareket ettiği görülür. Genç kadın bunu bir kaç yolda kullanır. Önce arkadaşının hareketlerini, onu kendi olgusallığına getirmek suretiyle zararsız duruma getirir. Bu sadece kendinde-varlık durumunda bir varoluş tarzıdır. Aynı zamanda kendi arzusunun aşkınlığını fark eder. O neyse o olmaktadır ve bundan dolayı kendisini arzusundan zevk almaya bırakır. Üçüncü olarak, kendini saf bir

bilinç olarak fark eder. Kendi vücudu olmamaktadır. Vücudunu (ellerini) tamamıyla pasif bir nesne gibi tasarlar, sadece bir şey gibi -kendisine olan şeyleri ne kışkırtır ne de engeller-.

Garson da aynı olgusallık ve aşkınlığı kendi garsonculuk oyununda kullanır. Garsonun olgusallığı ise, onun her sabah beşte kalkması, kafeye gitmesi ve müşterilerini beklemesidir.

Kötü niyet bir taraftan olgusallık ve aşkınlığın farklarını saklarken bir taraftan da özdeşliklerini doğrulamaya çabalar. Bundan dolayı birey; birine yaklaşırken kendini diğeri ile karşı karşıya bulabilir. Yani olgusallık aşkınlık, aşkınlık da olgusallık olabilir.

Bu hareketi kötü niyet olarak tanımlarken Sartre özgürlüğü; insan varoluşunun bir yönü ve tamamlanması gereken bir şey olarak onaylar. Özetle Sartre kötü niyeti; olgusallığı özgürlüğe, özgürlüğü de olgusallık içine hapsedmeye çalışan her türlü çaba olarak görür. Öte yanda iyi niyet, kendini diğeri yönde serbestleştirmeye çalışır. Hem iyi niyet, hem kötü niyet varoluşun yozlaşmış halidir. "İyileşme", daha önce bozulmuş olan varoluştan sahiciliğe geçiştir. Sahici birey, insan olmanın belirsizliğini fark eder. Kötü niyet içindeki bireyler, bu belirsizliği sadece tek taraflı kabul ederek diğeri reddetmeye meyillidirler. Sahicilik bundan dolayı bir iyileşmedir. Sahicilik, bu temel belirsizliğin farkına varış, kabul edişin iyileşmesidir.

"Buna göre gerçekten de merkezi bir önemi olan şey, insanın durumunun asli belirsizliğinin, bilinçli insan varlığının her ne ise o olmayıp, her ne değilse o olmağının farkına varılmasıdır. Bunun bilincine ise bu belirsizliği, onun yalnızca bir yönünü mutlaklaştırmak suretiyle inkar eden, kendine yabancılaşmış, kendisini aldatan insan değil, fakat sadece sahiciliği varabilir. Dolayısı ile sahicilik, onda insanın gerçek durumunun keşfedilmesinden, insana özgü vazgeçilmez belirsizliğin bir bütün olarak tanınıp aynı ile kabul edilmesinden başka bir şey değildir."⁴²

4.1. Özgürlük Fikri

Sartre'ın etik düşüncesinin unsurları, onun sosyal birey ilişkileri bağlamında ele alınmalıdır. Bilincin, kendini diğeri nesnelere belli bir uzaklıkta konumlandırmak

---

⁴² Cevizci, Ahmet, *Etiğe Giriş*, s. 316, Paradigma, İstanbul 2002.

suretiyle ve kendisi ile nesnelere arasına bir boşluk vermek suretiyle farkettiğinden bahsedilmiştir. Özgürlük ve bilinç aynı şeydir. Sadece özgür bilinç, içinde bulunduğu dünyadan farklı bir dünya tasarlayabilir ve o dünyayı değiştirmek için planlar kurabilir. Bununla beraber bilinçli şeylerin doğasındaki, görünürdeki sonsuz özgürlüğe karşı bunlar farklı şekillerde engellenmiştir. Her birey daha önce gördüğü üzere ona açık olanakları sınırlayan bir olgusalığa sahiptir. Başkaları-için-varlıktan bahsederken, Sartre önce solipsizme karşı bir tartışma yürütmüş ve hiçbir şüpheye yer bırakmadan insanların varolduğunu nasıl bildiğimizi göstermeye çalışmıştır. Ötekinin varlığını hissederiz. Böyle bir oluş şekline dair farkındalığımızı bizim de akla yakın bulacağımız çok somut bir örnekle açıklamaya çalışır. Kısırılık ya da merak dürtüsüyle hareket eden bir adamı tanımlar. Bu adam bir anahtar deliğinden bakmakta ve kapıyı dinlemektedir. O; anda tamamı ile yaptığı işe konsantre olmuştur. Öyle ki; kendi bilinci ve vücudu, bilincin pre-refleksiyonunu en aza indirmiştir. Kendini ya da ne yaptığını anlatmaya yönelik en ufak bir dikkati kalmamıştır. Kapıyı ve anahtar deliğini görür, hepsi budur. Kalan, kendini çevreleyen herşey, onun bu yolda karşılaştığı engellerdir. Ama aniden koridorda arkasında bir ayak sesi duyar. Başka birisi de onu gözetlemektedir. O anda bir dönüşüme uğrar ve varlığı bütünüyle yeni bir yolda tekrar oluşur. Aniden varolur. Sadece hedefler ve eylemler bütünü olarak değil, bir şeye kulak misafiri olan birisi olarak. "Öteki tarafından iş başında yakalanmak", "anahtar deliğinden gözetlemek için dizleri üstüne çökmüş" biri olarak, ve benzeri şekillerde tanımlanacaktır. Bütün bu tanımlar ona yabancı gelmeyecektir. Bu tanımları tam tamına kendisine ait olarak kabullenecektir. O aniden dışarıdan kendine bakılabilir bir nesne, üzerine tanımlayıcı etiketler yapıştırılabilen, doğru ya da yanlış olarak tanımlanabilecek bir şey, bir nesne olarak varoluşa yayılır. Kendisine ait, bütün bu tanımlamaları utançla kabul eder. Öyküdeki kahramanın gözlemlendiğini anladığında yaşadığı şoku fark ettiğimiz durumda; Sartre bizden büyük bir felsefi gerçekliği anlamamızı talep etmektedir. "Biz de yaşıyoruz ve diğer insanlarla ilişkiyiz". Diğer insanlar, Descartes'ın bizi inandırmaya çalıştığı gibi sadece masalar ve sandalyeler değildirler. Aslında kendimiz gibi olan ilişki de, olmak zorunda olduğumuz varlıklardır. İnsanlar kanlı canlı bir şekilde varolmaktadırlar ve bunu doğrudan yaptıklarını biliriz. Bu, hiç bir müdahale olmaksızın gerçekleşir ve yine biliriz ki, eğer onlar böyle olmasaydı kendimiz de farklı bir şekilde var olurduk. Bu bilgi kendimize ait bilginin bir parçasıdır. Yaşantımız her zaman

pre-reflektif salt bilinç seviyesinde yaşanamaz. Bazen anahtar deliğindeki adam gibiyizdir. Kendimizin farkına farklı bir şekilde, utançla başkalarının yargılarına açık olarak varırız. Bu böylece Sartre'ın diğer insanların varlığına dair kanıtını oluşturmaktadır. Bu hikayeden bizim diğeri ile olan ilişkimiz hakkında başka bir faktör ortaya çıkmaktadır. Anahtar deliğindeki adam, fark edildiğinde hemen kendine etiketler ve tanımlar yapıştırmaya başlar ve utancı; aynı tanımlamaların onu seyreden kişi tarafından haklı bir şekilde ona yakıştırıldığı bilgisinden doğar. Diğer insanların biri belirli yollarla tanımlaması görüldüğü üzere davranışlarımızda önemli bir etkidir. Diğer insanlar tarafından bize tanımlanmış rolleri yaşamak için gerçek özgürlüğümüzü reddedip kötü niyet içinde yaşamayı tercih edebiliriz. Bundan dolayı Sartre'ın garsonu, garson rolünü oynamıştır. Heidegger'e göre diğerlerinin yargı ve değerlendirmeleri bizi sahici olmayan varoluşa götürür. Sartre biraz daha ileri gider ve diğer taraftan da bu tanımlamayı yapar. Yani diğer insanları kendimize tutsak edip onları bizim hazır tanımlamalarımıza uydurmak. Gerçekliğin korkutucu özelliklerinden bir tanesi, Bulantı'daki park sahnesinde kendini Roquentin'e gösterdiği gibi gerçek somut varoluş, tamamıyla dilin sıradan kategorileri içinde tanımlanamazdır. Parktaki kestane ağacının köküne bakarken, kökün önce varolduğunu sonra kendisinin ona bir öz eklediğini ve bunu siyah olarak tanımladığını fark eder.

...Bu kök, rengi, biçimi, donmuş hareketiyle, bir açıklanmaz nesneydi. Niteliklerinin her biri ondan biraz kaçıyor, dışına akıyor ve nerdeyse bir nesne haline geliyordu. Niteliklerin her biri kökte fazlalık olarak bulunuyordu...⁴³

Biz, insanların da tıpkı diğer nesnelere gibi, bizim onlara verdiğimiz tanımlamalara uymalarını bekleriz. Onların dış görünüşlerindeki rollerine göre davranışlarını tamamıyla tahmin edebilmeyi isteriz. Bunu insanlar için istememizin sebebi cansız nesnelere için istememiz durumundan dahi güçlüdür. Çünkü diğer insanlar bizim için bir tehlikedir. Ötekinin gözleminin nesnesi olduğumu anladığım an, onun da benim davranışlarımı tahmin etmeye çalışacağını fark ederim. Ben de misilleme olarak tıpkı onun gibi, onu bir şey durumuna indiririm. Ama her zaman bilirim ki, bunu tam anlamıyla yapmayı başaramam. Kitap okuyan bir başka insanı gördüğümde de onu fiziksel bir nesne olarak

---

⁴³ Sartre, Jean-Paul, *Bulantı*, s. 134, Ataç, İstanbul 1961

kısmen deneyimlerim. Ama şunun da farkındayım ki, saf fiziksel terimlerle tanımlamak yeterli olmaz. Okumakta olduğu gerçeği kendisi ve diğer nesne ile arasında bütünüyle önemli bir fark yaratır. Onun kendi düşünceleri vardır. Kelimeleri kendi algısı doğrultusunda algılamaktadır. Kendini bütünüyle yeni bir dünyaya, onun kendi dünyasına kanalize etmektedir. Sartre okumakta olan adamla kitabı arasındaki ilişkiyi, okuyan adamı gören kişinin dünyasında ufak bir çatlak olarak tanımlar. Kitap okuyan adam benim için bir nesnedir ama tamamıyla güvenilir nesnelere dahi dışındadır. Bundan dolayı hem Öteki beni gözleyecek beni tanımlayarak beni kendine nesne yapmaya çalışacak, hem de benim onu tanımlama çabamdan dolayı benden kaçacaktır. Dünya üzerindeki diğer insanların varlığı bir skandala sebep olmaktadır. Bu sürekli bir tehdit ve alarm kaynağıdır. Sartre aynı gerçeği kasıtlı olarak solipsizme karşı tamamlayıcı bir tartışma olarak kullanır. Diğer insanların farkında olmam sadece basit bir çıkarsama olamaz, arkadaşını anahtar deliğinden gözetlerken yakalayan adam bundan dolayı bir insan varoluşu ve diğeri arasındaki bütün ilişki esasında görülmelidir. Yani anlaşmazlığın özü buradadır. Ötekinin özgürlüğü benim istediğim gibi eylemde bulunmam için en büyük tehdittir. Dünya içinde birden fazla bilincin varolması gerekliliği çelişki oluşturur. Ötekinin bakışı der Sartre benim olanaklıklarımın ölümüdür. İki insan arasındaki çelişkiyi Sartre şu şekilde anlatmaktadır.

"Ben kendimi ötekinden kurtarmaya çalışırken, öteki de kendini benden özgürleştirmeye çalışır. Ben ötekini esir almaya çalışırken, öteki de beni esir almaya çalışır... Somut davranışın tanımı çelişki perspektifi içinde görülmelidir."⁴⁴

Özellikle bu çelişki aşk söz konusu olduğunda çok şiddetli ve ümitsizdir. Aşk birincil olarak mülkiyet terminolojisi ile açıklanamaz. Sartre eğer aşk olsaydı der, seven kişiler sıklıkla mutlu olurlardı. Ama seven kişinin sevdiğini sahiplenmesinin sebebi, ötekinin özgür ve gönüllü seçimi ile onun bir anlamda öteki tarafından yaratılmış olduğundandır. Aşğın sahiplenmek istediği ötekinin bilinci, yani özgürlüğüdür. Ama elbetteki aşğın istediği bir çelişkidir ve bundan dolayı mutlu olamaz. Eğer bu özgürlüğü sahiplenseydi o zaman onun sevgilisi özgür olmayacaktır. Özgürlük sahiplenilemez. Bundan dolayı aşıklar umutsuz bir çabaya girişirler. Herbiri diğerinin özgürlüğünü

---

⁴⁴ Sartre, Jean-Paul, *Being and Nothingness*, s. 364, Routledge, Londra, 2002.

sınırlamak ama halen de özgür olan birisi tarafından seilmek isterler. Birey hem özgür hem de bir köle olamaz. Ama bu aşkın talebidir. Bu umutsuz ve sürekli tekrarlayan çabalama içinde Sartre sadece üç mümkün davranış şekli olduğundan bahseder. Bir aşık ya bir sadist olup ötekini tam anlamıyla ve şiddet yoluyla kendine mâl edebilir. Ya da bir mazoşist olup hiç bir şey olmayan; sadece bir şey olmaya, basitçe ötekinin bilincinin bir nesnesi olmaya rıza gösterebilir. Ya da ilgisizlik takınarak bu çelişkiden kurtulmaya çalışabilir. Bunlar bizim diğer insanlarla olan ilişkilerimiz hakkında Sartre'ın teorisindeki temel gerçeklerdir.

Eylem basitçe oluşun aksine bir güdü gerektirir. Bir insan eylemi bundan ötürü dünya hakkındaki bir düşünceden, bireyin bazı şartları değiştirme arzusundan doğar. Bununla beraber, sadece basit bir olay kendi içinde bir güdü oluşturamaz. Sadece bir şeylerin değişmesi gerekliliğinin farkında olmak bir eylemi motive edebilir. Örneğin bir adam fakir ya da hastaysa bunu talihine, kaderine bağlayabilir. (Hayatının kaçınılmaz olarak görüp hayatının sonuna kadar fakirlik ve hastalık içinde, bunların olmadığı bir hayatı dahi düşünmeden yaşayabilir.) Ama eğer dünyadan mesafeli bir uzaklıkta bilinçli bir varlık ise açlık ya da hastalık olmayan bir yaşam hayal edebilir, bunu bir kez yaptı mı kendi durumunu değiştirmek için bir güdüye sahip olacaktır. Sartre şunda ısrarlıdır: O zaman bizi eyleme geçiren gelecek ya da gelecek kaygısıdır. Eğer hareket etmeliyse kendimizi bilinçli olarak geleceğe yönlendirmeli ve geçmişten uzak durmalıyız. Kendimizi bilinçli olarak geleceğe yönlendirmeli ve geçmişten uzak durmalıyız. İçinde motivasyon olmayan hiçbir şey eylem olarak tanımlanamaz ve bundan dolaydır ki hiçbir insan eylemi geçmişten doğmaz ya da sebebi geçmişe dayandırılmaz. Bununla beraber insan eylemi için özgürlük olması gerekliliği determinizme karşı zayıf bir argümandır. Sartre'ın aslında, insan varlıklarının gerçekten özgür olduğunu gösterdiği söylenemez. Onun aslında söylediği, eylem olarak tanımladığı şeyin özgür olması zorunluluğudur. Ama belki de böyle bir eylem, kelimenin bu anlamında hiç olmaz. İyi bir determinist bu anlamda bir eylem düşüncesini dünya üzerinde mümkün olmayan bir gerçeklik olarak değerlendirecektir. Buna karşın Sartre da şöyle diyecektir. "Biz özgür olduğumuzu biliyoruz, çünkü kendimiz olaylar meydana geldiğinde seçimimizi yapabiliriz. Madem ki özgürlük bilincin bir parçasıdır, yaşadığımız dünyayı özgür bireyler olarak yaşayamıyorsak hiç yaşamamalıyız. Eğer bilinçliyse özgür olmak zorunda olduğumuzu biliyoruz. Eylem sadece, eğer biz dünyayı belli bir mesafeden ve kendi bilincimizdeki

boşluk ile ayrılmış olarak algılayabiliyorsak mümkündür. Bilincimizdeki bu boşluğun (yarığın) adı hiçliktir.

Bütün bunların dışında Sartre'ın istediği, saf varoluşçu dogmayı sürdürmektir. Bu dogma bizim; kendimizin nasıl olacağını seçmek istiyorsak o olduğumuzu savlar. Karakterlerimizin bizlere doğduğumuz zaman verildiğine inanmak ya da erken çocukluk dönemindeki olay ve şartlarla kaçınılmaz olarak şekillendiğini düşünmek kötü niyete düşmektir. Kötü niyetin işlevi daha önce görüldüğü üzere, bizi kendi sorumluluğumuzu farketmekten korumaktır. Eğer dürüst isek karakterimizi kendi özgür seçimimiz dışında hiçbir şeyin şekillendiremeyeceğini anlarız.

Sartre aynı zamanda karakterimizi, dış görünüşümüzün de şekillendiremeyeceğini söyler. Eğer kısa boylu biriysem bir kütüphanenin en üst rafına ne kadar istersem isteyeyim merdiven olmadan ulaşamayacağımı bilirim. Kısa boylu olan ben ile yine eşit derecede ufak yapılı bir insan arasındaki farklılık değişik yollardan olacaktır. Şartlarımızı nasıl deneyimlediğimiz, onlarla nasıl yaşadığımız, onların dış görünüşümüzü nasıl etkilemelerine izin verdiğimiz ve şeylere atfettiğimiz değerler, bütün bu şeyler bizim seçim yapma gücümüz içindedir. Ve bütün bunlar için der Sartre kişi tamamı ile sorumludur.

Bunlardan dolayı hiçbirimiz değişmez ya da bütün olarak verilmiş bir karaktere sahip değilizdir. Genellikle söylenen, karakterlerimizin bize verili olan dış şartlardan şekillenmiş bir şey olduğudur. Nasıl davrandığımızı belirleyen şey olarak karakterimizi ya da geçmişimizi bir özür olarak öne süremeyiz. Sartre bu konuyla ilgili bir örnek verir.

Farklı yaş ve fiziksel sağlıktaki insanların olduğu bir yürüyüş gurubunu tasvir eder. Gruptan bir kişi yoldayken düşer. Sirt çantasını yere atar ve çok yorgun olduğunu, artık daha fazla gidemeyeceğini söyler. Sartre onun çok yorgun olduğu kararını analiz eder. Yorgun olan yürüyüşçü tıpkı uzunca bir süre yoksulluklarını hayatlarının kaçınılmaz bir parçası olarak kabul eden işçilere benzer. İşçilerin gözleri aniden geleceğe farklı bir şekilde açılır ve bu aşamada yoksulluklarını tahammül edilemez olarak görmeye başlarlar. Yoksulluklarına karşı bir eylemde bulunmaları gerektiğine inanırlar. Aynı şekilde yürüyüşçü de aniden kendi deneyimlerini değerlendirir ve kendine bunun artık tahammül edilemez olduğunu tanımlar. Ve böylece bu değerlendirme ile sirt çantasını yere atar, daha fazla devam edemeyeceğini söyler.

Burada diğeri devam ederken bu yürüyüşünün karakterinden dolayı vazgeçtiğini söylemek hiçbir şey açıklamaz. Onun vazgeçmesi, ne yolun dik olmasından ne de güneşin sıcaklığından kaynaklanmıştır. Bunlar sadece onun içinde bulunduğu durumdaki faktörlerdir. Yürüyüşü bu faktörleri bir meydan okuma, zevk alınacak bir şey ya da tahammül edilemeyecek bir şey olarak seçer. Burada Sartre tartışmasına devam eder. Hayatımızdaki brüt gerçekler, yokuşun dikliği, güneşin ısı, bütün bunlar özgürlüğümüz için gereklidir. Bizim seçmediğimiz unsurlardan oluşmuş etkenlerden dolayı özgürlüğün ortaya çıkmaması gibi bir durum söz konusu olamaz. Bu unsurlar özgürlüğü sınırlandırmaz. Birey bu unsurları istediği gibi deneyimlemekte tamamı ile serbesttir. Kendimizi seçme özgürlüğümüz sınırsızdır. Kişinin geçmişine köle olması fikri Sartre için kabul edilemezdir. Bireyin davranışı ya da karakterinin, uzunca bir zaman önceki olaylardan oluştuğunu ifade etmek doğru değildir. O zaman kişinin karakteri ve eylemleri onun dünyayı algılamasından ve değerlendirmesinden doğar. Ve bu değerlendirmeler tamamı ile ona aittir. Hiç kimse beni hiçbir şeye az ya da çok değer vermem için zorlayamaz. Fikirlerimi başka birisinden dahi alsam onlar benimdir ve onları ben seçerim. Bu, o halde, özgürlük paradoksu için çözümdür. Ebeveynlerimin kim olduğunu, ne kadar güçlü ya da ne olduğumu seçemeyeceğim savı tamamıyla doğrudur. Seçebileceğim şey, kendi olgusallığıma olan tepkimdir. Ama onun da gerçeği gördüğü gibi bizim tarafımızdan özgür olarak seçilen değerlerimiz etik bir teori inşa edecek durumda olmalıdır.

Sartre aynı zamanda birşeyi değerlendirmenin onu tanımlamak olmadığını da söyler. Bundan dolayı Sartre'ın görüşünde hiç şüphe yok ki dünya üzerinde kesin değerler keşfetmenin bir yolu yoktur. Böyle bir şey olamaz. Eğer kişi bir şey için iyi ya da kötü diyorsa o bunu hedef olarak seçmektedir ve o nesneye ait bir özelliği tanımlamamaktadır.

Sartre'a göre, bütün ahlâk felsefeleri dünya üzerindeki bir şeyin kesin bir değere sahip olduğunu öne sürmeye çalışırlar. Bu insan mutluluğu ya da başka bir şey olabilir. Tüm ahlâk felsefecileri böyle kesin değerler öne sürerek "ciddiyet ruhu" na yenilirler ki bu da kötü niyetin bir başka şeklidir. Çünkü ciddiyet ruhu, insan gerçekliğinden kopuk, kesin değerler olduğuna dair bir ön kabul, insanın dünya üzerinde bir kendinde-varlık gibi nesneleştirilmesidir.

Değerlerin bir şekilde verildiğini varsaymak özgürlük ile yüzleşmenin reddedilmesidir. Bu bireye acı verir. Çünkü sahici olmayan bireyin görevleri onun için açık bir şekilde tanımlanmıştır ve birey hayatını yönettiğine inandığı bütün bu kurallar ile tamamen kuşatıldığına inanır. Bununla beraber Sartre bizim şeyleri değerlendirmek zorunda olduğumuzu da görmezlikten gelemes. Çünkü değerlendirmenin kendisi de eylemin içindedir. Değer, der Sartre, bizim hayatımızın tam merkezindedir. Şeyleri algılar, onları değerlendirir ve onlar üzerine eylemde bulunuruz. Bütün bunları aynı anda yaparız. Ama değerlere ait bir teori kurgulanamaz. Bir düşünürün söyleyebileceği tek şey değer ne olduğunu ve hayatımızda nasıl bir fonksiyona sahip olduğunu göstermektir. Sartre aynı zamanda bireylerin dünyada kesin değerler bulamayacağı konusunda ısrarlıdır. Onların sadece bu değerleri bulmuş gibi yaptıklarını söyler. Bununla beraber etik fikirlerin nasıl oluştuğuna dair bir açıklamada da bulunmamıştır. Sadece "*Varoluşçuluk Bir İnsancılıktır*" adlı makalesinde varoluşçu bir ahlâkın nasıl inşa edilebileceği problemine bir çözüm aramayı dener. Kendisine gelen öğrencisini örnek verir. Öğrenci Fransız Kuvvetleri'ne katılarak savaşa girmek istemektedir. Fakat bu, annesinden ayrılmak, onu umutsuzluğa sürüklemek pahasına olacaktır. İki türlü ahlâk arasında seçim yapmak zorunda kalacaktır. Bir yanda duygusallık ve bağlılık ahlâkı, öte yanda daha geniş bir toplulukla ilgili sonu belirsiz, etkisi ve yararı daha kuşkulu bir ahlâk. Bunlardan birini seçmesi gerekecektir. Fakat bu seçimde ona kim yardım edecektir? Hiç kimse. Çünkü, öğüt verecek kimseyi seçmekle insan kendini de seçip, kararını önceden vermiş demektir. Sarte şöyle der:

"Özgürsünüz, onun için kendiniz seçin, yolunuzu kendiniz bulun! Hiçbir genel ahlâk size yapacağınız şeyi söyleyemez. Buna ancak siz karar vereceksiniz!"⁴⁵
(Şekil XXI)

---

⁴⁵ Sartre, Jean-Paul, *Varoluşçuluk*, s. 74(çev. Asım Bezirci), Say Yayınları, İstanbul 1999.

SARTRE ÖZGÜRLÜK FİKRİ

- Özgürlük ve bilinç aynı şeydir.
- Sadece özgür olan bilinç tasarlayabilir ve çevresini değiştirebilir.
- Bireylerin olgusallığı, metafizik özgürlüklerini sınırlar.
- Birey diğer insanlarla ilişki içindedir.
- Diğer insanların bize ait tanımlamaları, davranışlarımızı etkiler ve bu rolleri yaşamak için gerçek özgürlüğümüzü reddedip kötü niyet içinde yaşamayı tercih ederiz.
- Aynı şekilde biz de diğer insanları nesne olarak algılayıp, onlara roller/etiketler tanımlarız.
- Nesneleştirilen bu bakış, insanlar arasındaki anlaşmazlığın temelini oluşturur. Çünkü Öteki'nin özgürlüğü benim eylemlerim için en büyük tehdittir.
- Bununla beraber insan hayatındaki brüt gerçekler yani; diğer insanlarla yaşanan engeller, kişinin fiziksel ve toplumsal çevresi gibi unsurlar özgürlük için gereklidir. Bu unsurlar özgürlüğü sınırlandırmaz. Çünkü, kişi kendisini oluşturan bu şartlara vereceği tepkiyi, bilinçli olarak (özgür olarak) kendisi seçer.
- Ahlâki değerlere ait bir teori kurgulanamaz. Bireyler bu dünyada kesin değerler bulamazlar.
- Değerlendirmenin kendisi eylemin içindedir. Şeyleri algılar, onlar üzerine eylemde bulunuruz. Fakat bunlara ait bir teor kurgulanamaz.
- Hiçbir genel ahlâk insanlara yapacağı şeyi söylemez. Buna ancak bireyin kendisi karar verir.

Şekil XXI

Aynı makalesinde, Sartre Varoluşçuluğu, onun negatif ve karamsar bir felsefe olduğu suçlamalarına karşı da savunmaya çalışır. Varoluşçuluğun karamsarlıktan öte aslında iyimser bir felsefe olduğunu çünkü onun özgürlüklerinin uç noktalarını göstermek suretiyle insanları hemen harekete geçmeye çağırdığını savlar. Varoluşçuluk aynı zamanda insanlara sadece kendi kaderleri için değil aynı zamanda diğer insanların kaderleri için de sorumlu olduklarını gösterir der.

Kişi seçim yaptığı zaman sadece kendisi için değil tüm bireyler için seçer. Seçim yapmak fikri bireyin iyi olmasını gerektirir ve iyi herkes için iyi anlamına gelmektedir. Bundan dolayı eğer kişi kendisi için özgürlüğü seçerse, diğerleri için de onu seçmeye mecburdur.

SONUÇ

Etik davranmak, özgür yaşamak, her ikisini dengede tutmak insan olmanın şartıdır. Etik olarak tanımlanan kurallar bütünü insanlık tarihi boyunca farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Dayanak noktası kimi zaman Tanrı buyrukları, kimi zaman akıl olmuştur.

Ioanna Kuçuradi özgürlük kavramının üç başlık altında incelenmesi gerektiğinden bahisle bunları şu şekilde sıralar:

- Tür olarak insanın özgürlüğü (antropolojik özgürlük)
- Birey olarak kişilerin özgürlüğü (Etik özgürlük)
- Toplumsal özgürlük.⁴⁶

Özgürlüğün, istemelerimizin belirlemesine göre ya da çıkarlarımıza göre hareket edebilme yetisi olarak tanımlanma imkanı olsa da, bu anlamda bir özgürlükten bahsetmek mümkün değildir, böyle bir özgürlük yoktur diyebiliriz.

Birey gerçekten bütün değerlerin ölçüsü müdür? Eğer öyleyse, iyi eylemin bugünden yarına, bireyden bireye değişmeyen bir ölçütü var mıdır? Bireyin eylemi sonucu ortaya çıkan bütün değerler etik midir?

İnsan varlıkları, içinde yaşadıkları toplumlarda farklı değer yargıları ile kuşatılmışlardır. Bunlar bir toplumdan ötekine, farklı coğrafyalara, yaşama alışkanlıklarına ve bunun gibi bir çok sebebe bağlı olarak değişkenlik gösterebilir.

İyi eylemin ölçütü nedir sorusuna yanıt ararken karşımıza çıkacak seçeneklerden birisi, insan davranışının nedensellik ilkelerince belirlendiğini kabul etmek olabilir. Bu durumda insanın kendi değerlerini seçemeyeceğini söyleyebiliriz. Çünkü değer yaratacak davranışlar, tıpkı doğa yasaları gibi kodlanmış olarak kişiye verilecek ve kişinin bunlara göre hareket etmesi istenecektir. Oysa ki bu durumda eylemin değer yaratabilmesinin önkoşulu olan seçme özgürlüğü ortadan kalkmış olacaktır. Şu halde insanın kendi değerlerini seçmesi gerektiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

---

⁴⁶ Kuçuradi, Ioanna, *Uludağ Konuşmaları*, s. 1, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 1997

Bütün değerler etik değildir diyor Sartre'dan aktaran Juliette Simont.⁴⁷ Sorunun bundan farklı bir şekilde yanıtlanması ciddi sorunlara yol açabilecek bir durum arz edecektir. Çünkü, insan varlıkları özgür iradeleri ile alternatif şartlardan birini seçerek eylemde bulunurlar ve bu eylemleri seçtikleri için bir değer yaratırlar. Ama burada her eylemin bir değer yaratmadığını belirtmek gerekmektedir. Eylemin değer yaratabilmesi için ahlâkî bir boyutunun olması zorunludur. Kişinin hiçbir ahlâkî ilkeyi göz önüne almadan hareket etmesi bir sorun teşkil eder.

Sartre'ın, etik görüşleri hakkında okuyucularına doyurucu bir eser bıraktığını söylemek zordur. Bunun farklı sebepleri olduğu düşünülmektedir. Kimi çevrelere göre Sartre kendisi bir sonuca ulaşamadığı için, etik üzerinde çalışmalarını tamamlamamıştır. Kimilerine göre ise Sartre'ın halihazırdaki eserlerinden yola çıkılarak, onun etik üzerine olan görüşleri açığa çıkartılabilir. Sartre'da eğer etik var ise bu bir özgürlük ve kurtuluş etiğidir.⁴⁸

Varoluşçuluğu, etik felsefeye katkısı olan bir düşünce olarak almak sorunlu görünmektedir. Varoluşçuluk aslında insanın dünyadaki yerini konumlandırmaya çalışan bir felsefedir ve bu arada bize; bireyler arasındaki ilişkinin nasıl olması gerektiğini anlatır. Sartre, bize ahlâkî bireyin doğrudan kendisinin, bütün değerlerin çıkış noktası olduğunu anlaması gerektiğini söyler. Burada, ilk olarak Kierkegaard'da rastladığımız bir düşünce ile karşılaşırız. "Okuyucusunun gözlerini kendileri ve dünya hakkında yeni gerçeklere açmak".

Sartre bir misyonerdir. Fakat bizim yapmamızın iyi olacağını düşündüğü herhangi bir şey yoktur. Sadece düşünmemizin ve hissetmemizin iyi olduğunu düşündüğü bazı yeni şeyler vardır. Ahlaklı bireyden bahsederken şöyle söyler. "Onun özgürlüğü, kendi bilincinin farkına acı ile varacaktır. Çünkü o, değer ve dünyayı oluşturan boşluğun tek kaynağıdır." Burada her birey için etik soru şu olacaktır. Kişi, çevresini değiştirmek ya da ona bir reaksiyonda bulunmak için özgürlüğünü bireysel olarak nasıl kullanacaktır; kısmen kendi yaratımı olduğunu anlayacağı dünya için ne kadar sorumluluk alacaktır?

---

⁴⁷ Howells, Christina, *The Cambridge Companion to Sartre* Cambridge University Press, Cambridge, 1992, s. 180.

⁴⁸ A.g.e., s. 179

Sartre insanların şeyleri değerlendirmek ve onlara hayali olarak değerler vermek zorunda olduklarını düşünür. Ama değer olarak onlar asla gerçekleştiremezler. Her kendisi-için-varlık, kendinde-varlığın masif varoluşuna ulaşmayı arzular ve bu onun asla başarabileceği bir şey değildir. İnsanlar başarısız olmaya mahkumdurlar.

Kendisinde-varlık karşısında bir yokluk olduğunun farkına varan kendisi-için, bu yokluktan kurtulma ve kendisinin temeli olan bir kendisinde-varlık olma arzusuna kapılır. (Dinler bunu Tanrı olarak tanımlar.)

Özgürlüğün çıkarlarımıza göre hareket edebilme yetisi olarak tanımlanma imkânı mevcuttur. Fakat bu anlamda bir özgürlükten bahsetmek mümkün değildir, böyle bir özgürlük yoktur.

Bireyin kötü bir eylemi iyi eylemden ayırdedebilmesi ve keyfiliğe düşmeden eylemde bulunmak; bireyin kendisi için hiçbirşey yapmaması ve kendini seçerek kötü niyete düşmeden yaşaması ile mümkün görünmektedir. Fakat uzun dönemde kişi bunu başarmakta (kötü niyete düşmeden kendini seçmede) başarısız olmaya mahkumdur.

Bireyin içinde olduğu saçma evrende ahlâki bir görüş oluşturabilmesi yolu yine sahici olarak, kötü niyete düşmeden yaşamaktan geçmektedir. Fakat birey bu konuda da başarısızlıkla sonuçlanacak bir çaba içinde olacaktır. Çünkü Sartre, insanların şeylere hayali olarak değerler vermek zorunda olduklarını düşünür. Değerler ise olumsaldır ve sadece o kişi için seçilir.

İnsan merkezli bir ahlâk anlayışına geçiş için; bireylerin bir topluluğun üyeleri olarak görülmesi ve her bireyin o topluluk için gerekli olduğu, de trop (fazlalık) olmadığı kabul görmelidir. Ancak o zaman tüm bireylerin insanca ilişkiler içinde yaşaması mümkün görünmektedir.

Genel kabul görmüş etik bir teori oluşturma çabası kötü niyetle sonuçlanmaya mahkumdur. Çok iyi bilinen bir gerçek şudur. Değerler olumsal, bireysel ve sadece o kişi için, yalnızca onun için seçilirler. Bireyin diğer bireylerle sürekli toplumsal bir ilişki oluşturabilecek bir yöneme dair en ufak bir umudu yoktur. Çünkü diğerleri ile kaçınılmaz bir ihtilaf halindedir ve kendisinin mi yoksa diğerlerinin mi birbirlerine karşı doğal hakları ve görevleri olduğu konusunda varabileceği bir yer yoktur. Doğal hakların bütün bilgisi tıpkı kesin değerler gibi sadece "ciddiyet ruhu" olarak açıklanmıştır ve

doğal istek olumsuzluk alanında bir yerde saplanıp kalmıştır. Ama bir toplumda yaşamak isteyen her birey, her şeyin ve herkesin eşit derecede "fazlalık" olmasını istemeyebilir. Bundan dolayı varoluşçuluk için düzenli bir toplum yaşamında rasyonel bir yol görünmemektedir. Geriye kalır görünen tek kural her bireyin kendini kurtarmasıdır. Bunu da kendi özgür yaşantısını seçerek yapacaktır.⁴⁹

---

⁴⁹ Warnock, Mary, *Existentialism*, Oxford University Press, New York, 1970, s. 129

KAYNAKLAR

- Cevizci, Ahmet *Onyedinci Yüzyıl Felsefesi Tarihi*, Asa, Bursa, 2001
- Cevizci, Ahmet *Etiğe Giriş*, Paradigma, İstanbul, 2002
- Cevizci, Ahmet *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma, İstanbul 1999.
- Cevizci, Ahmet *Felsefe Ansiklopedisi*, Cilt III, Ankara, 2005
- Grossmann, Reinhardt *Phenomenology & Existentialism*, Routledge & Kegan Paul, Londra, 1984
- Gürsoy, Kenan J.P. Sartre *Ateizminin Doğurduğu Problemler* Akçağ, Ankara, 1991
- Howells, Christina *The Cambridge Companion to Sartre*, Cambridge University Press, Cambridge, 1992
- Kuçuradi, İoanna *Uludağ Konuşmaları*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 1997
- Murdoch, Iris *Sartre Yazarlığı ve Felsefes*(çev. Selahattin Hilav), De Yayınevi, İstanbul, 1964
- Sartre, Jean-Paul *Bulant*(çev. Selahattin Hilav), Ataç Kitabevi, İstanbul, 1964
- Sartre, Jean-Paul *Varoluşçuluk*(çev. Asım Bezirci), Say Yayınları, İstanbul, 1999
- Sartre, Jean-Paul *Being and Nothingness* (trans. Hazel E. Barnes) Routledge, Londra, 2002
- Taylor, Charles "The Ethics of Authenticity"; Harvard UP 1992. (çevrimci)
"http://en.wikipedia.org/wiki/Autehtnicity_%28philosophy%29", 2 Eylül 2005.
- W.T., Jones *A History of Western Philosophy Volume V*, Harcourt Brace Jovanovich Inc., USA, 1969-1975
- Warnock, Mary *Existentialism*, Oxford University Press, New York, 1970

ŞEKİLLER

ŞEKİL I.....	1
ŞEKİL II.....	4
ŞEKİL III	9
ŞEKİL IV	17
ŞEKİL V	19
ŞEKİL VI.....	20
ŞEKİL VII.....	23
ŞEKİL VIII	24
ŞEKİL IX.....	25
ŞEKİL X	25
ŞEKİL XI.....	26
ŞEKİL XII.....	27
ŞEKİL XIII	33
ŞEKİL XIV	35
ŞEKİL XV	36
ŞEKİL XVII.....	40
ŞEKİL XVIII	41
ŞEKİL XIX	43
ŞEKİL XX	45
ŞEKİL XXI.....	55